

Jelige: waresz

A láthatatlan alkotmány nyomában

OTDK dolgozat

Lezárva: 2014. 11. 04.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	3
II. Alkotmányértelmezés és értelmezési módszerek	7
II.1 A jogértelmezés általános kérdései.....	7
II.2 Jogértelmezés és alkotmányértelmezés	8
II.3 Alkotmányértelmezési módszerek.....	9
II.4 Az értelmezési módszerekből levonható következtetések.....	13
III. Érvok az aktivizmus mellett és ellen	16
III.1 Pro	16
III.1.1 A textualizmus hiányosságai	16
III.1.2 Az aktivista értelmezés szükségessége	19
III.2 Kontra.....	23
III.2.1 Első ellenérv: a népszuverenitás és a demokrácia sérelme	23
III.2.2 Második ellenérv: az aktivista értelmezés jogalkotás és nem jogalkalmazás	24
III.2.3 Harmadik ellenérv: Az aktivista értelmezés politikai és nem jogi tevékenység ...	27
IV. Önkorlátozás	30
IV.1 Az önkorlátozás szükségessége.....	30
IV.2 Érvelés.....	30
IV.3 Folytonosság	32
IV.4 Koherencia	33
V. A láthatatlan alkotmány fogalma	35
VI. A láthatatlan alkotmány halála?	39
VI.1 Az Alaptörvény elfogadása és a korábbi határozatok sorsa.....	39
VI.2 Az Alaptörvény negyedik módosítása, és a láthatatlan alkotmány „feltámasztása”	41
VII. Zárzó	44

I. Bevezetés

„Az Alkotmánybíróságnak folytatnia kell azt a munkáját, hogy értelmezéseiben megfogalmazza az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjait, és ítéleteivel koherens rendszert alkot, amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölött, mint láthatatlan alkotmány, az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal, vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe.”¹

A fenti idézet az alkotmánybíróság első elnökének, Sólyom Lászlónak a halálbüntetés alkotmányellenességét rögzítő 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményében olvasható.² A benne szereplő „láthatatlan alkotmány” fogalom a pusztán alkotmányszövegen túllépő, aktivista alkotmányértelmezés szimbólumává vált, és egyúttal értelmezési koncepcióként a testület későbbi működését is meghatározta. Tette ezt annak ellenére, hogy maga a kifejezés nagyon sokáig nem jelent meg egyetlen határozat rendelkező részében vagy indokolásában sem. E tekintetben csak az utóbbi időben történt változás, méghozzá a 61/2011. (VII. 13.) AB határozat esetében.³ De még a különvéleményekben és párhuzamos indokolásokban is csak elvétve találkozhatunk a láthatatlan alkotmánnyal. Sólyom László eredeti megfogalmazása mellett megjelent még Szabó Andrásnak és Zlinszky Jánosnak a 48/1991. (IX. 26.) AB határozathoz fűzött különvéleményében,⁴ ezt követően pedig hosszú szünet elteltével Pokol Bélának, a koncepció egyik legnagyobb kritikusanak a különvéleményeiben kerül elő újból a kifejezés, értelemszerűen azonban nem követendő

¹ ABH 1990, 97–98.

² ABH 1990, 88.

³ ABH 2011, 696. Itt sem azt nyilvánította ki azonban a testület, hogy a jövőben láthatatlan alkotmány koncepcióját fogja követni, hanem azt, hogy a láthatatlan alkotmány tételeibe ütköző alkotmánymódosítások alkotmányellenességét elvileg meg lehetne állapítani, ha az alkotmánybírák rendelkeznének ilyen hatáskörrel. A döntés furcsasága, hogy a határozat éppen amellet foglalt állást, hogy – a formai hibák esetét leszámítva – az alkotmánymódosítások az Alkotmánybíróság által nem vizsgálhatók felül. Ennek ellenére a testület – némiképp felesleges módon – az indokolásban mégis olyan mércéket keresett, amelyek alapján megítélhető a módosítások alkotmányossága, ilyen kontextusban került elő a láthatatlan alkotmány is.

⁴ „Az Alkotmánybíróság az érvényes alkotmány szövegének értelmezése során egy »láthatatlan alkotmány« tételeit is figyelembe veheti.” ABH 1991, 211.

példaként, hanem mint kifejezetten káros jelenség, amitől mindenképpen meg kell szabadulni.⁵

Ha azonban megfigyeljük a testület gyakorlatát, egyértelműen megállapítható, hogy az a Sólyom által leírtak szerint alakult. Az Alkotmánybíróság – különösen legelső évei alatt – nagy bátorsággal és leleményességgel fordult a „száraz” alkotmányszöveghez, és abból kreatív értelmezéssel olyan elvi tételeket olvasztott ki, amelyekre később is rendszeresen hivatkozott. Azt, hogy valójában mennyire a testület ars poeticáját képezte a sólyomi elgondolás, remekül szemlélteti az alábbi, a 36/1992. (VI. 10.) AB határozatból vett idézet: „Az Alkotmánybíróság az Alkotmányt nemcsak a kifejezetten erre irányuló eljárásban, hanem a jogszabályok alkotmányosságát vizsgáló minden eljárásában értelmezi. Az Alkotmány egyes rendelkezéseinek értelme így az újabb és újabb értelmezések során bontakozik ki, amelyekben az Alkotmánybíróság mind a konkrét ügy sajátosságára, mind saját korábbi értelmezéseire tekintettel van. Az egyes értelmezésekből kialakuló tételeket – mint például a pozitív diszkrimináció feltételeit, vagy az alapjog-korlátozás határait – alkalmazásuk során tovább értelmezi és formálja az Alkotmánybíróság. Ugyanazon alkotmányi rendelkezésre vonatkozóan az értelmezés súlypontja eltérő lehet, de az értelmezéseknek ellentmondásmentes rendszert kell képezniök.”⁶ Megfigyelhetjük, hogy bár a „láthatatlan alkotmány” kifejezés nem jelenik meg a szövegben, az itt megfogalmazott módszertani követelmények azonban megfelelnek a Sólyom által előírtaknak. Végző soron tehát nem számít, hogy használjuk-e ezt a kifejezést, hiszen egy adott jelenség attól függetlenül létezik, hogy milyen névvel illetjük.⁷

Az Alkotmánybíróság tehát a láthatatlan alkotmány koncepciójának jegyében értelmezte az alkotmányt, és határozatról határozatra történő építkezéssel a „holt” szöveget élővé tette. Az olyan absztrakt elvek, mint például az emberi méltóság vagy a jogállamiság, fokozatosan elevenedtek meg, és váltak alkalmazhatóvá. Ennek során a testület nem riadt vissza az egyéb államhatalmi szervek, különösen a törvényhozó döntéseinek megsemmisítésétől sem.

A koncepciót azonban számos kritika is érte. Elsőként az olyan jogtudósokat kell itt megemlíteni, mint például Pokol Béla, akik az Alkotmánybíróság aktivizmusát kifejezetten károsnak ítélték, arra hivatkozva, hogy az valójában már nem is jogalkalmazás, hanem

⁵ 1132/D/2007. AB határozat, ABH 2011, 922; 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat, ABH 2012, 284; 43/2012. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2012, 788; 36/2013. (XI. 22.) AB határozat, ABH 2013, 1268; 8/2014. (III. 20.) AB határozat, ABH 2014, 300.

⁶ ABH 1992, 210.

⁷ JAKAB András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007, 137.

jogalkotás, amire a testület nem kapott felhatalmazást. Ezáltal pedig sérül a népszuverenitás elve is, hiszen a választópolgárok milliói által legitimált törvényhozó döntését egy kis létszámú elitcsoport olyan elvek alapján semmisíti meg, amelyek nincsenek is szó szerint leírva az alkotmányban, csupán a testület fantáziájának a szüleményei.

A fentebbi, érvekkel (többször) alátámasztott kritikák mellett megjelentek olyan, kevésbé kifinomult álláspontok is, elsősorban politikusok részéről, amelyek a koncepció meg nem értéséről tanúskodtak.⁸ Ennek oka talán az lehetett, hogy a „láthatatlan alkotmány” kifejezést a sajtóban, illetve a különböző politikai beszédekben a szöveggörnyezetéből kiemelve, egyoldalúan mutatták be, elfeledkezve arról, hogy valójában egy metaforáról van szó.⁹ Az is tény, hogy a választott kifejezés sem volt a legszerencsésebb, és Sólyom László mondatait is meg lehetett volna fogalmazni úgy, hogy kevesebb félreértésre adjanak okot. Úgy gondolom azonban, hogy ezek a vélemények kevésbé vehetők komolyan, mint a jogirodalom szerzőinek álláspontjai, ezért dolgozatomban csak az utóbbiakra reflektálok.

Az Alkotmánybíróság tevékenysége – az első években tanúsított erőteljes aktivizmusa és néhány megkérdőjelezhető döntése ellenére – megbecsülésnek örvendett, a polgárok bizalommal fordultak az irányába. A politikusok, ha elégedetlenkedtek is egy-egy törvény megsemmisítése miatt, nem vonták kétségbe a testület létjogosultságát. Napjainkra azonban ez a tendencia megváltozott. A kormányzat újabb és újabb intézkedései, amelyekkel a testületet igyekszik megregulázni, mind arra utalnak, hogy a jelenlegi hatalom szívesen meglenne az alkotmánybírák „akadékoskodása” nélkül. Egyes kormánypárti politikusok és kormányközeli véleményformálók körében komolyan felmerült az Alkotmánybíróság megszüntetésének a lehetősége is. Ezzel párhuzamosan a láthatatlan alkotmány elleni hangok is felerősödtek. A kormánypárt az Alaptörvény negyedik módosításával egyértelműen arra tett kísérletet, hogy a testület addigi gyakorlatát eltüntesse a jogrendszerből (még ha ez nem is sikerült).

Magam az Alkotmánybíróság közel két és fél évtized alatt elért eredményeit, és az általa meghonosított alkotmányos kultúrát kiemelkedő jelentőségűnek, a láthatatlan alkotmány koncepcióját pedig nem csupán védhetőnek, hanem egyenesen szükségesnek tartom, mert e

⁸ Kövér László házelnök például a következőképpen fogalmazott: „Ki is a demokrata? Én, aki szerint a nép szabad döntésén múlik az ország iránya, aztán négy év múlva lehet korrigálni, vagy az, aki a nép iránti bizalmatlanságában egy szűk grémiumtól várja, hogy a csillagok állásából, belekből és madárcsontokból olvassa ki, hogy alkotmányosságisten mit üzen a földi halandóknak?” URL: <http://valasz.hu/itthon/ki-is-a-demokrata-62127/> Utolsó letöltés ideje: 2014. 11. 04.

⁹ HOLLÓ András: *Az Alkotmánybíróság. Alkotmánybíráskodás Magyarországon*. Budapest, Útmutató, 1997, 63.

nélkül az alkotmány absztrakt rendelkezéseinek alkalmazása gyakorlatilag lehetetlen lenne. Dolgozatomat ezért egyfajta védőbeszédnek szánom a láthatatlan alkotmány mellett, mert úgy érzem, jelenleg nagy szükség van erre. Az írásom célja kettős: egyfelől megpróbálom magát a fogalmat értelmezni és definiálni, eloszlatva ezzel az annak homályosságából eredő kételyeket, másfelől pedig megpróbálom igazolni az aktivista alkotmánybíráskodást.

Elsőként a jogértelmezést és ezen belül az alkotmányértelmezést vizsgálom meg. Sorra veszem az alkotmányértelmezési módszereket, bemutatom a szöveghez szorosan kötődő értelmezést pártoló textualista irányzatot, és az azzal ellentétes felfogásokat, amelyek szövegen túli mércéket vonnak be az értelmezés folyamatába. Ezt követően az aktivista alkotmányértelmezés létjogosultságának a kérdésével foglalkozom, áttekintve a mellette és az ellene szóló érveket. Ennek során igyekszem megcáfolni azt a vélekedést, hogy az aktivizmus ellentétes a népszuverenitással, a demokráciával, hogy valójában jogalkotás és nem jogalkalmazás, illetve, hogy politikai jellegű döntést jelent. Utána azokat a technikákat mutatom be, amelyek elősegíthetik, hogy az Alkotmánybíróság döntései minél objektívebbek legyenek, és hogy az aktivista értelmezés és láthatatlan alkotmány építése ne eredményezzen önkényes döntéseket. Miután igazoltam az aktivizmust és felsoroltam a kíváncsú önkorlátozó technikákat, a két fejezet megállapításainak ötvöztetésével megalkotom a láthatatlan alkotmány fogalmának definícióját, és feltárom annak jellemzőit. Végezetül pedig a láthatatlan alkotmány jelenkori kérdéseit vizsgálom meg: azt, hogy szükség van– a korábbi határozatokban kidolgozott elvi tételekre, továbbá, hogy meg lehet-e semmisíteni azokat valamilyen módon, például hatályon kívül helyezéssel.

Bízom benne, hogy dolgozatom sok tévhitet eloszlat majd a fogalommal kapcsolatban, és egyúttal újra megerősíti majd az Alkotmánybíróság tevékenységébe vetett bizalmat.

II. Alkotmányértelmezés és értelmezési módszerek

II.1 A jogértelmezés általános kérdései

Jogértelmezés alatt egy adott jogi norma tartalmának, jelentésének megismerésére irányuló, tudatos tevékenységet értünk. Szilágyi Péter a jogértelmezés alanyai szerint különbséget tesz jogszabályi, jogalkalmazói és jogirodalmi jogértelmezés között.¹⁰ Álláspontom szerint ehhez a felsoroláshoz szükséges még hozzávenni a jogalanyok általi jogértelmezést is, hiszen nyilvánvalóan csak akkor tudja valaki a magatartását a normákhoz igazítani, ha tisztában van azok tartalmával. A dolgozat további részében csak a jogalkalmazói, és azon belül is a bírói jogértelmezéssel foglalkozom.

A jogértelmezés a jog alkalmazásának nélkülözhetetlen mozzanata. Ennek oka, hogy bár a jogi normának a létrehozója tulajdonított egy bizonyos jelentést (elsődleges jelentés), a norma azonban azáltal, hogy nyelvi formában objektiválódott, bizonyos mértékig függetlenedett is az alkotótól. Az értelmező szubjektum az eredeti jelentést nem képes teljes mértékben feltárni, csupán az objektivációt észleli, és saját előfeltevései alapján alakít ki abból egy jelentéstartalmat (másodlagos jelentés).¹¹ Gadamer szerint minden értelmezés esetén egyfajta párbeszéd alakul ki a vizsgált alkotás, vagyis jelen esetben a jogszabály létrejöttének a kora és az értelmező kora között, és az értelmezéssel hidaljuk át a két kor közötti szakadékot.¹² Peschka Vilmos úgy interpretálja a gadameri elgondolást, hogy itt az értelmező tudatosan „félreérti” a vizsgált alkotást, ily módon igazítva azt a saját korához.¹³

Egyes elméletek szerint az egyértelmű jogszabályokat nem kell értelmezni, én azonban azon úgy vélem, hogy ilyen esetekben is történik értelmezés, méghozzá olyan egyszerűbb módszerekkel, mint a nyelvtani és a logikai interpretáció.

Szükségeseznek tartom leszögezni, hogy melyek azok a jogalkalmazói tevékenységek, amelyeket nem vonok a jogértelmezés fogalma alá. Sente Zoltánhoz hasonlóan nem tekintem értelmezésnek a konkrét tényállásnak a norma alá történő besorolását (vagyis az ún. szubszumpciót), a normakollízió feloldását, joghézag (például analógia útján történő) kitöltését, a megfelelő norma kiválasztását, valamint a jogszabály érvényességének

¹⁰ SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*. Budapest, Osiris, 2006, 314–315.

¹¹ TAKÁCS Albert: *A jogértelmezés alapjai és korlátai*. Jogtudományi Közlöny, 1993/3. 110.

¹² Hans-Georg GADAMER: *Igazság és módszer*. (Ford. BONYHAI Gábor.) Budapest, Osiris, 2003.

¹³ PESCHKA Vilmos: *A jog mint a hermeneutika modellje*. Állam- és Jogtudomány, 1986/3. 377.

megállapítását sem, noha általában ezen tevékenységek elvégzéséhez is szükség van a norma értelmezésére.¹⁴

II.2 Jogértelmezés és alkotmányértelmezés

Tekintettel arra, hogy az alkotmány is jogi normák összessége, indokoltnak tűnik, hogy a jogértelmezéssel kapcsolatos megállapításainkat az alkotmányértelmezésre is vonatkoztassuk. Bár egyes álláspontok szerint az alkotmányértelmezés alapvetően más, mint az egyéb jogszabályok értelmezése, én azonban az általános jogértelmezés a eseteként tekintek rá. Célszerűnek tartom viszont tisztázni, hogy melyek azok a sajátosságok, amelyek csak az alkotmányértelmezésre jellemzőek.

Az alkotmányos normákról általánosságban megállapítható, hogy sokkal absztraktabbak, mint az alsóbb szintű jogszabályokban előforduló normák. Az olyan kifejezések, mint például jogállamiság, népszuverenitás, vagy éppen az élethez való jog, nem hordoznak egyértelműen megállapítható normatartalmat.

Az amerikai jogtudós, Ronald Dworkin egyenesen odáig ment, hogy kijelentette: az alkotmány egyes rendelkezései lényegileg különböznek más jogi normáktól. A szabályoktól (*rule*) megkülönböztetett elvek (*principle*) lényege, hogy – a szabályoktól eltérően, melyek „mindent vagy semmit” alapon vagy vonatkoznak egy esetre, vagy nem – nem érvényesülnek teljes mértékben, hanem úgymond „súlyuk van”. Ez azt jelenti, hogy az elvet csupán bizonyos mértékben kell figyelembe venni. Például, ha egy adott esetre több elv is vonatkozik, mérlegelni kell közöttük.¹⁵ Az elméletet számtalan támadás érte, ezek közül itt most Jakab András meggyőző kritikáját emelem ki. Jakab szerint az elv fogalmának bevezetése fölösleges, hiszen az valójában nagyon absztrakt szabályt jelent.¹⁶ Ezzel az állásponttal egyetértve úgy vélem, hogy egyetlen alkotmányos rendelkezés sem tér el lényegét tekintve más jogszabályi normáktól, a különbség csupán fokozatbeli. Takács Alberttel szólva, az alkotmány nem minőségileg más, csupán intenzívebb értelmezést igényel.¹⁷

¹⁴ SZENTE Zoltán: *Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban*. Budapest– Pécs, Dialóg Campus, 2013, 94–95.

¹⁵ Magyar nyelven: Ronald M. DWORKIN: *Vajon szabályok rendszeréből áll-e a jog?* (Ford. VARGA Csaba.) In: VARGA Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, Szent István Társulat, 2001, 383–416.

¹⁶ JAKAB, 2007, 53.

¹⁷ TAKÁCS, 1993, 121.

Szintén az alkotmányértelmezésre jellemző sajátosság, hogy – lévén a jogrendszer legmagasabb szintű normája – nincs olyan magasabb szintű jogszabály, aminek tükrében értelmezni lehetne. Egy alkotmány normáit csak a többi alkotmányos normához és az alkotmány egészéhez lehet hozzámérni.

Az absztrakt normák nagy számából adódik, hogy kialakultak kifejezetten alkotmányértelmezéshez használt módszerek is (mint például a morális értelmezés, amely elsősorban az alapjogok esetében alkalmazható). Ezek mellett azonban a hagyományos jogértelmezési módszerek is használhatók.

II.3 Alkotmányértelmezési módszerek

Előrebocsátom, hogy ebben az alfejezetben nem kívánok részletes elemzést adni az egyes alkotmányértelmezési módszerekről, és nem is törekszem felsorolni az összes létező módszert. Ez utóbbira több okból sem vállalkozhatok. Egyrészt a módszereknek számtalan csoportosítása létezik, és előfordul, hogy ugyanannak a módszernek (például az originalizmusnak) többfajta meghatározása is ismert. Másfelől a kimerítő felsorolás nem is szolgálná a dolgozat célját. Amire ugyanis itt elsősorban rá kívánok mutatni, az a szöveghez kötődő és az azon túllépő irányzatok közötti különbség, hogy ezáltal meg tudjam világítani az aktivista alkotmánybíráskodás mibenlétét.

Magyarországon a jogértelmezést sokáig a Savigny nevéhez köthető, nyelvtani, logikai, rendszertani és történeti értelmezések közötti felosztás határozta meg.¹⁸

Többekhez hasonlóan azonban úgy vélem, hogy ez az elmélet már meghaladott, és nem alkalmazható eredeti formájában. Részben azért, mert időközben megjelentek újabb általános jogértelmezési módszerek is, részben pedig, mert az alkotmányértelmezéshez szükség van speciális módszerekre.

A fentiek tükrében vizsgáljunk meg néhány értelmezésméletet!

a) Textualizmus

Ez az elmélet kizárólag az eredeti négyes felosztás első két elemét, vagyis a nyelvtani és a logikai értelmezést alkalmazza. Jellemzője a normaszöveghez való szigorú ragaszkodás, a szövegen túli értelmezési források elutasítása. A módszer képviselői szerint az

¹⁸ Friedrich Carl von SAVIGNY: *Das System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band*. Berlin, Veit und Camp, 1840, 213–214. Idézi: SZENTE, 2013, 131.

alkotmányszöveg értelme az, amit a szavak hétköznapi értelemben vett jelentése és a logika szabályai alapján érteni kell.¹⁹ Ezt az álláspontot képviseli az Egyesült Államokban Antonin Scalia főbíró, akinek nézeteit idehaza – némi kiegészítéssel (elsősorban a jogdogmatikai rétegnek az értelmezésbe való bevonásával) – Pokol Béla vette át.²⁰

b) Originalizmus

Az originalizmus kifejezést számtalan értelemben használják. Én az eredeti szándék szerinti értelmezéssel, illetve a szubjektív teleologikus értelmezéssel szinonim kifejezésként használom.²¹ Ezen irányzat képviselői azt kutatják, hogy milyen értelmezést tulajdoníthattak az alkotmánynak a megalkotói. Ezt például a normaszöveg indokolásának vagy éppen a parlamenti jegyzőkönyveknek a tanulmányozásával igyekeznek feltárni. Az módszer igazolása az alkotmányozók autoritásán alapul, vagyis vitás esetben azért kell az általuk feltehetően preferált megoldást alkalmazni, mert az ő akaratuknak különleges jelentősége van.²²

c) Strukturális vagy rendszertani értelmezés

Az eredeti Savigny-féle felosztásban is szereplő módszer. Kiindulási alapja az, hogy az alkotmányozók nem különálló alkotmányos rendelkezéseket fogadtak el, hanem egy teljes alkotmányt. Az egyes normákat ezért nem önmagukban, hanem a többi alkotmányos normával, illetve az alkotmány egészével összhangban kell értelmezni.

¹⁹ Hozzá kell ehhez tenni, hogy amennyiben a normaszöveg valamilyen jogi terminus technicus-t tartalmaz, akkor annak a szakma által kialakított, speciális jelentését kell alapul venni.

²⁰ Antonin SCALIA: *A Matter of Interpretation. Federal Courts and the Law*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1997.

POKOL Béla: *A bírói hatalom*. Budapest, Századvég, 2003, „A bírói hatalom megfékezése – a textualista jogfelfogás felemelkedése” c. fejezet. 211–213.

Mindkettejük elgondolására jellemző, hogy egyfajta originalista textualizmust (vagy textualista originalizmust) követnek, ami abban nyilvánul meg, hogy textualista beállítottságukat a norma alkotóinak akaratán alapuló érvekkel indokolják, ezt az akaratot azonban nem próbálják egyéb eszközökkel, például parlamenti jegyzőkönyvek segítségével feltárni, hanem annak kizárólagos bizonyítékaként egyedül a szöveget fogadják el.

²¹ Az elhatárolásom nem követi azt az Egyesült Államokban népszerű felfogást, amely szerint az originalizmusnak két alelete van, az egyik az eredeti szándékon alapuló intencionalizmus, a másik pedig a gyakorlatilag objektív teleologikus értelmezésnek tekinthető, a norma célján purpozivizmus. Ez utóbbit – „objektív teleologikus értelmezés” néven – külön elméletként kezelem.

²² KIS János: *Alkotmányos demokrácia*. Budapest, Indok, 2000, 138.

d) Történeti vagy hagyományok szerinti értelmezés

Szintén az eredeti felosztás szerinti módszer. Hozzá kell azonban tenni, hogy Savigny eredeti kategóriájába az originalizmus is beleférne, én azonban a dolgozatban másfajta kategorizálást használok, így történeti értelmezés alatt csak azt a megoldást értem, amikor egy alkotmányos rendelkezés értelmét a régebbi idők szabályozásának, szokásainak, hagyományainak feltárásával igyekszünk megérteni. Ilyenkor egyúttal azt is vizsgáljuk, hogy a szabályozás hogyan fejlődött, és miként jutottunk el a jelenkori állapotokhoz.

e) Objektív teleologikus értelmezés

E szerint az elmélet szerint minden jogi normának van egy objektív célja (*ratio legis*), és vitás esetben azt az értelmezést kell választani, ami ennek a célnak leginkább megfelel. Az objektivitás abban nyilvánul meg, hogy ez a cél bizonyos mértékig független megalkotóinak szubjektív akaratától. Hazánkban Jakab András képviseli ezt az álláspontot.²³

f) Morális értelmezés

Ennek a felfogásnak az egyik legismertebb képviselője az amerikai jogtudós Ronald Dworkin.²⁴ Idehaza Kis János filozófus és Tóth Gábor Attila alkotmányjogász képvisel hasonló álláspontot.²⁵ A morális értelmezés alapvetése, hogy az alkotmányok egyes absztrakt rendelkezései morális tartalmat hordozó erkölcsi alapelvek is egyben, így ha alkalmazni kívánjuk az adott normát, akkor a jelentését morálfilozófiai tételek bevonásával állapíthatjuk meg. Megjegyzendő, hogy ez az elgondolás nem azonos a – főleg a felvilágosodás korára jellemző – természetjogi irányzatokkal, ahol a pozitív jog a természetjognak rendelődik alá, mert a morális értelmezés esetében erkölcs és a jog között az alkotmány egyfajta közvetítő szerepet tölt be, vagyis az erkölcsi követelmények érvényesítésének van tételesjogi alapja.

²³ Pl.: JAKAB András: *Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud?* Jogesetek Magyarázata, 2010/1. 83–93.

²⁴ Lásd pl.: Ronald M. DWORKIN: *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1977.

²⁵ KIS János: *Vannak-e emberi jogaink?* Budapest, Stencil, 2003; TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*. Budapest, Osiris, 2009.

g) Jog-összehasonlítás

Ez a módszer a különböző államok közös alkotmányos hagyományaira építve próbálja felfedni a szöveg értelmét. Azt vizsgálja, hogy egy adott jogintézmény, például a köztársasági elnök kinevezési joga hogyan jelenik meg más államok szabályozásában, és ebből milyen következtetéseket lehet levonni a hazai szabályozásra nézve. Bár az ilyen típusú érvelés erejét egyértelműen gyengíti, hogy csak más alkotmányokról kapunk információkat, amelyek nem kötelezőek számunkra, a módszer mégis hasznos lehet. Például ha az Alkotmánybíróság egy olyan kérdéssel szembesül, amelyre már több válasz is született más alkotmányvédő testületek gyakorlatában, az ő döntéseikben kikristályosodott elveket és az általuk alkalmazott érveket nyugodtan felhasználhatja.²⁶

h) Precedensek szerinti értelmezés

Elsősorban a common law jogrendszerekre jellemző ez az értelmezési technika, amely a korábban hozott bírói döntéseken alapul. A módszert az az elgondolás igazolja, hogy az eset eldöntéséhez szükséges, háttérben meghúzódó általános elvet más eseti döntésekből, induktív módszerrel lehet levezetni.²⁷ Az angolszász jogi kultúrában a precedensek kötelező erővel rendelkeznek (*stare decisis* elv), ez viszont a kontinentális jogcsalád országaira nem jellemző. Ha azonban megnézzük az Alkotmánybíróság gyakorlatát, azt találjuk, hogy rendszeresen hivatkozott és hivatkozik ma is a korábbi határozataira, illetve az azokban lefektetett elvi tételekre, egyfajta „kvázi-precedensbíráskodást” létrehozva ezzel. A jelenség okait a IV. fejezetben vizsgálom meg részletesebben.

i) Egyéb módszerek

Természetesen a sort még hosszan lehetne folytatni. Meg lehet említeni a pragmatizmust, az „elmélet nélküli elméletet”, amely az utilitarista morálfilozófiához áll közel.²⁸ E szerint a

²⁶ A Sólyom-bíróság például jó néhány alapjogi koncepciót vett át más alkotmánybíróságok gyakorlatából. Így például az emberi méltóság autonómiaelvű, „általános személyiségi jogi” felfogása eredetileg a német alkotmánybíróság döntésében jelent meg, míg a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó „clear and present danger” teszt az USA Legfelsőbb Bíróságának terméke. A sok átvétel oka valószínűleg az lehetett, hogy a szocializmus évtizedei alatt nem alakul(hatott) ki megfelelő alapjogi dogmatika, ezért egy egész rendszert kellett a semmiből felépíteni, ehhez pedig kiváló alapot szolgáltatottak a külföldi határozatok.

²⁷ Herbert L. A. HART: *A jogi érvelés problémái*. (Ford. TAKÁCS Péter.) Jogesetek Magyarázata, 2010/3. 87–94.

²⁸ SZENTE, 2013, 182.

nézet szerint a legjobb döntés az, ami társadalmi szempontból a legnagyobb összhaszonnal jár, vagyis a döntést következményei legitimálják. Külön értelmezésméletként való tárgyalásától azért tekintettem el, mert a pragmatisták általában a többi elméletből vesznek át elemeket, aszerint, hogy melyik hozza a kívánt eredményt, ezért a módszereik meglehetősen eklektikusak. Utalhatunk még a különböző jogi maximákra, regulákra, mint például a *nemo plus iuris* vagy a *lex posterior derogat legi priori* elv. Ezek valójában nem alkotnak önálló értelmezésméletet, inkább egyedi esetekre alkalmazható, értelmezéstechnikai fogásoknak tekinthetők (bár egyesek közülük részét képezik bizonyos értelmezésméleteknek).

II.4 Az értelmezési módszerekből levonható következtetések

A fenti felsorolást megvizsgálva az tűnik fel legelőször, hogy milyen sokféle értelmezési elmélet létezik. Az egyes elméletek képviselői teljesen más módszerekkel közelítenek egy adott normához, mint kollégáik, és a módszereik különbözősége miatt bizonyos esetekben eltérő következtetésekre is jutnak, annak ellenére, hogy ugyanarról a normáról van szó. Joggal merülhet fel a kérdés: vajon nem sérül-e a jogbiztonság, ha egy normának ennyiféle jelentése lehet? Vajon képes lehet-e a jog arra, hogy objektív, előre látható magatartáskövetelményeket írjon elő a jogalanyok számára, ha a normák jelentésében még a legnagyobb jogtudósok sem tudnak megállapodni?

Megoldást jelenthetne, ha az egyes értelmezési módszerek között létezne valamiféle hierarchia, illetve ha létezne egyetlen helyes értelmezésmélet. Sajnos azonban egyik eset sem áll fenn. Sem egyértelmű hierarchia nem létezik,²⁹ sem pedig olyan értelmezési módszer, amelynek helyességét kétséget kizáróan sikerült volna bizonyítani,³⁰ annak ellenére, hogy számos elmélet ezzel az igénnyel lép fel. Ezeket nevezzük monista értelmezésméleteknek, szemben a pluralista elképzelésekkel, amelyek több módszer alkalmazását is megengedik.³¹ Ezen elméletek mindegyike mellett számtalan érv és ellenérv hozható fel, ami nem könnyíti meg a választást. Az, hogy melyik opció mellett tesszük le a voksunkat, nagyban függ például attól, hogy miként vélekedünk magáról a jogról, annak a társadalomban betöltött szerepéről és céljáról. De amint azt Kant élcelődve megjegyezte, a jogászoknak évezredek alatt sem sikerült

²⁹ JAKAB András: *Az alkotmányértelmezés módszerei*. Századvég, 2008/1. 30.

³⁰ SZENTE, 2013, 130.

³¹ SZENTE, 2013, 129.

egységes definíciót alkotniuk arról, hogy mi a jog, ezért nyilvánvalóan a jogértelmezés terén is nehezen várható konszenzus.

Az, hogy az értelmezési módszerek helyességéről folytatott viták a jogtudomány területén zajlanak, annak is köszönhető, hogy az alkotmányok általában nem szokták normatív erővel előírni (vagy legalábbis nem teljese körűen), hogy hogyan kell alkalmazni őket. Előfordulnak viszont egyes alkotmányokban az értelmezést segítő szabályok. Például Magyarország Alaptörvényében, az R) cikk (3) bekezdésében is találhatunk ilyet: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” Ez a rendelkezés viszont csak útmutatónak, egyfajta értelmezési fogódzónak tekinthető, és a legtöbb alkotmány még ennyit sem tartalmaz. Egyértelmű, hogy nem is törekedhet az alkotmányozó az értelmezés teljes körű szabályozására, hiszen a jogalkalmazás lényegéhez tartozik az értelmezési szabadság. Még ha meg is próbálna vele, végső soron az ő értelmezési szabálya is értelmezés tárgya lenne.³² Így tehát mindig az adott jogi kultúrától és társadalmi környezettől függ, hogy milyen bevett értelmezési módszerek alakulnak ki.³³

A módszerek sokfélesége mellett egy másik dologra is figyelhetünk. Bár kevésbé egyértelmű, de mégis szembetűnhet a textualizmus és a többi módszer közötti lényeges különbség. Míg a textualizmus szigorúan a szöveghez ragaszkodik, a többi elmélet – kisebb vagy nagyobb mértékben – szövegen kívüli szempontok alkalmazásával igyekszik feltárni a norma értelmét. Valójában persze a textualizmus is alkalmaz szövegen kívüli mércéket, méghozzá a magyar nyelvtan és a logika szabályait,³⁴ a különbség azonban így is jelentős, mivel a többi módszer sokkal intenzívebben alkalmaz extern forrásokat. A dolgozat további részében a nem textualista jellegű értelmezésmódokat fogom aktivista alkotmányértelmezésnek nevezni.

Az 'aktivizmus' kifejezés jelentésének meghatározásánál Kis Jánosra támaszkodom, aki hatásköri, politikai és értelmezési aktivizmust különböztetett meg.³⁵ A hatásköri aktivizmus az Alkotmánybíróságra vonatkozó jogi előírásoknak a testület általi megszegését, és egyúttal a hatalommegosztás elvének a megsértését jelenti. Sajó András használja hasonló értelemben az aktivizmus kifejezést; szerinte akkor beszélhetünk aktivizmusról, ha a testület más állami

³² CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára*. Budapest, Gondolat, 2012, 122.

³³ SZENTE, 2013, 136–137.

³⁴ KIS, 2000, 130–131.

³⁵ KIS, 2000, 112–114.

szervek szerepkörét veszi át.³⁶ A hatásköri aktivizmussal a dolgozatban nem foglalkozom, mivel az mindig jogszabálysértést jelent, ezért egyértelműen kerülendő. A politikai aktivizmus azt jelenti, hogy a bírák nem a jogszerűség, azaz esetünkben az alkotmánynak való megfelelés szerint döntenek el egy kérdést, hanem pártpolitikai megfontolások alapján. Szintén Sajó írja, hogy amennyiben egy alkotmánybíróság politizálja a jogot, ezáltal egy, a jogtól és alkotmányosságtól idegen értékrend megvalósulását mozdíttja elő, amire nem kapott felhatalmazást.³⁷ A politikai aktivizmus tehát sok közös vonást mutat a hatásköri aktivizmussal. A dolgozat későbbi részében igyekszem majd elhatárolni az értelmezési aktivizmustól, bizonyítva, hogy ez utóbbi nem jelent politikai tevékenységet.

A szövegtől elszakadó alkotmányértelmezés és a láthatatlan alkotmány építése értelemszerűen az értelmezési aktivizmus körébe tartozik, és a továbbiakban ezt értem majd 'aktivizmus' alatt. Bár egyesek az értelmezési aktivizmust is hatáskörtúllépésnek tekintik, én azonban ezzel nem értek egyet, és meg is próbálom majd igazolni az aktivizmus létjogosultságát. Nincs könnyű dolgom. Azt látjuk ugyanis, hogy amennyiben elszakadunk az alkotmányszövegtől, mindenképpen választásra kényszerülünk. Választanunk kell eltérő eredményekre vezető értelmezési módszerek között, ráadásul egy adott értelmezési módszer is megengedhet többféle végkimenetelt (például morális értelmezéssel a jelenleg alkalmazott, emberi méltóságon alapuló, autonómiaközpontú felfogás helyett eljuthatnánk akár egy paternalista, államközpontú értelmezéshez is). Ennyi választási lehetőség esetén nehéz elkerülni az önkényesség látszatát. Mégis mi indokolja akkor, hogy az aktivista értelmezést kövessük? A kérdés megválaszolásához sorra veszem az aktivizmus melletti és az ellene szóló érveket.

³⁶ SAJÓ András: *A "láthatatlan alkotmány" apróbetűi: a magyar Alkotmánybíróság első ezerkétszáz napja*. Állam- és Jogtudomány, 1993/1–2. 80.

³⁷ SAJÓ András: *Az alkotmánybíráskodás a diskurzuselmélet fényében*. Állam- és Jogtudomány, 1994/1–2. 18.

III. Érvek az aktivizmus mellett és ellen

III.1 Pro

III.1.1 A textualizmus hiányosságai

Általánosságban megállapítható, hogy még a textualizmussal ellentétes értelmezési irányzatok is kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak az alkotmányszövegnek.³⁸ Ennek oka elég egyértelmű. Nem arról van szó ugyanis, hogy a szöveg egy lenne csupán a döntéshez igénybe vehető számos forrás közül. Ellenkezőleg, a normaszöveg az, ami végső soron kötelező erővel rendelkezik, és amelynek alkalmazásával a bírákat megbízták.³⁹ Amennyiben a jogalkalmazók figyelmen kívül hagyhatnák a szöveget, vagy tetszés szerinti értelmet tulajdoníthatnának neki, az rendkívül káros következményekkel járna. Sérülne többek között a jogbiztonság elve, hiszen a jogalanyoknak esélyük sem lenne arra, hogy magatartásukat a normákhoz igazítsák. Sérülne továbbá a hatalommegosztás is, hiszen a bírák nem arra kaptak felhatalmazást, hogy ők alkossák a jogot. Mindezek alapján úgy gondolom, hogy a szöveghez való hűség a jogalkalmazói döntés egyik legfontosabb feltétele.

A szöveghez való értelmezés azonban nem feltétlenül egyenlő a textualizmussal. Amint azt látni fogjuk, bizonyos esetekben több értelmezési variáns is elképzelhető, amelyek mindegyike összhangban áll a normaszöveggel. A textualizmus kétségtelenül nagyon szigorúan ragaszkodik a szöveghez, ám nem az egyetlen lehetséges értelmet határozza meg, ami a szövegben benne van. Az viszont tagadhatatlan, hogy elsősorban igencsak vonzó alternatívának tűnik, ami az objektivitást és a kiszámíthatóságot illeti. Ennek az az oka, hogy a módszer képviselői az értelmezéshez olyan szabályrendszereket használnak, jelesül a nyelvtant és a logikát, amelyeknek jól meghatározott és általánosan elfogadott szabályaik vannak. Ahogy Kis János írja: ezek a szabályok a nyelvtan esetében a köznyelv használói, a logika esetében pedig a racionális lények számára ugyanazok. Aki el akar térni ezektől, arra nem azt mondjuk, hogy másképp vélekedik a nyelvtanról vagy a logikáról, hanem hogy rosszul használja

³⁸ SZENTE, 2013, 132.

³⁹ KIS, 2000, 153.

azokat.⁴⁰ Tehát csak egy helyes értelmezésük lehetséges, ezáltal pedig a jogalanyok elvileg tökéletesen érthetnék a jogi normák tartalmát, és előre láthatnák a jogalkalmazói döntéseket.

Mégis mi akkor a probléma a textualizmussal? Röviden szólva: az, hogy rengeteg esetben nem nyújt megoldást. A jogi normák igen nagy része ugyanis nem annyira konkrét meghatározottságú, hogy szó szerinti értelmezéssel alkalmazni lehessen. Ez valamilyen szinten minden jogterületre igaz, az alkotmányjogra azonban különösképpen. Az alkotmányok szövegének csak egészen kis része hordoz könnyen megállapítható jelentést, ezek elsősorban eljárási szabályok. Ezzel szemben a többi alkotmányos rendelkezés egészen elvont és absztrakt. Leginkább a tartalmi jellegű rendelkezések, mint például a jogállamiság vagy az emberi méltóság esetében beszélhetünk erről. Tévedés lenne azonban azt feltételezni, hogy csak a tartalmi rendelkezések értelmezése okoz nehézséget. Tóth Gábor Attila remek példákkal világít rá arra, hogy még az eljárási szabályok is igényelhetnek a textualizmuson túlmenő értelmezést, ráadásul egészen egyszerűnek tűnő esetekben is.⁴¹

Az angol jogtudós, Hart a jognak erre a bizonytalan tartalmú részére a jog „nyitott szövedéke” kifejezést használta.⁴² Ilyenkor textualista értelmezéssel nem tudjuk megállapítani a norma jelentését. Ezeket az eseteket nevezzük *nehéz eseteknek*, szemben az egyszerű esetekkel. Győrfi Tamás hasznos támpontokat ad ahhoz, hogy megértsük, mikor beszélhetünk nehéz esetről. Ő az egyszerű eseteket *szabályozott eseteknek* nevezi, ahol csak egyetlen helyes döntés lehetséges, míg a nehéz eseteket a részlegesen szabályozott esetek, a joghézagok, a túlszabályozott esetek, illetve a nem konkluzív (vagyis nem feltétlen érvényesülést kívánó⁴³) normák képezik, ilyenkor a bíró előtt több döntési alternatíva áll nyitva.⁴⁴ Kérdés, hogy miért alakulnak ki egyáltalán nehéz esetek. Miért van az, hogy egyes kérdésekben a jogi szabályozás bizonytalan? Jakab András három lehetséges okot említ: a nyelvi sajátosságokat (a nyelv bizonytalan természetű, pontatlan), azt, hogy bizonyos kérdéseket a jogalkotó

⁴⁰ KIS, 2000, 130–131.

⁴¹ TÓTH, 2009, lásd különösen „Az eljárási normák morális értelmezése” c. fejezetet (164–186).

⁴² Herbert L. A. HART: *A jog fogalma*. (Ford. TAKÁCS Péter.) Budapest, Osiris, 1995, 147–160.

⁴³ Az, hogy egy norma nem konkluzív, lényegében ugyanazt jelenti, mint amit Dworkin az elvekkel kapcsolatban kifejtett, vagyis, hogy nem „mindent vagy semmit” alapon dönt el egy esetet. Tipikus példaként az alapjogokat lehet itt említeni. A legtöbb alapjog ugyanis nem korlátozhatatlan, hanem más alapjogokkal vagy alkotmányos értékekkel verseng. Tehát amikor azt mondjuk, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága mindenkit megillet, ezzel nem azt állítjuk, hogy – némi leegyszerűsítéssel – bárki bármit mondhat, mert tekintettel kell lenni a szemben álló alapjogokra, például az emberi méltóságra is, vagyis a norma nem kíván meg feltétlen érvényesülést.

⁴⁴ GYÖRFI Tamás: *Az alkotmánybíráskodás politikai karaktere*. Budapest, Indok, 2001, 17–36.

szándékosan hagyott nyitva, illetve, hogy a jogalkotó nem láthatott előre minden felmerülő problémát (a kérdés nem szándékos nyitva hagyása).⁴⁵

Hart szerint elvileg elképzelhető lenne egy olyan világ, ahol minden egyes lehetséges élethelyzet tökéletesen szabályozott, és minden egyes jogi kérdésre csak egyetlen válasz létezik. Ekkor valóban megvalósulhatna az a montesquieu-i elv, miszerint a bíró a „törvény szája”, vagyis egyfajta „szubszumáló automata”,⁴⁶ aki szigorúan textualista módon alkalmazza a megfelelő szabályt. Képzeltbeli bírónk gyakorlatilag egy egyszerű szillogizmus mechanikus alkalmazásával bírálná el az adott ügyeket, miszerint, ha p akkor q, és mivel esetünkben p fennáll, ezért q-nak be kell következnie, ahol p a norma tényállását, q pedig a jogkövetkezményt jelenti. Tenné ezt oly módon, hogy nem kellene eltöprengenie azon, hogy mit jelent p vagy q, hiszen ez egyértelmű lenne, csupán csak azt kellene megállapítania, hogy a tényállás megvalósult-e. Hans Kelsen megfogalmazásával élve: jogkérdés nem is létezne, csak ténykérdés.⁴⁷

Annak viszont, hogy egy ehhez hasonló, tökéletesen átfogó szabályozás megvalósulhasson, több akadály is van. Egyrészt nyilvánvalóan technikai nehézségekbe ütköznénk, ha minden egyes lehetséges tényállásra normát akarnánk alkotni, mivel értelemszerűen az összes lehetséges élethelyzetet előre kellene látnunk. Hart szerint ehhez isteneknek kellene lennünk.⁴⁸ De nem csak a tényeket illető tudatlanságunk az egyetlen ok, ami miatt az angol jogtudós óva int minket attól, hogy akár csak követendő eszményként is tekintsünk a teljes részletességű szabályozásra. Bizonyos esetekben ugyanis nem célszerű az előre meghatározott válasz. A kiszámíthatóság mellett legalább ugyanennyire fontos szükséglet az is, hogy legyen nyitottság a jogrendszerben. Ez lehetővé teszi, hogy később esetleg megfontoltabb döntések szülessenek, mert ekkorra már világossá válhatnak olyan körülmények és szempontok, amelyről a jogalkotó nem tudhatott.⁴⁹ Ha jól értelmezem Hart szavait, itt arra utal, hogy a jognak képesnek kell lennie egyfajta evolúcióra, hogy jobban igazodhasson a társadalmi szükségletekhez.

⁴⁵ JAKAB, 2008, 9.

⁴⁶ POKOL, 2003, 57.

⁴⁷ Hans KELSEN: *Ki legyen az alkotmány őre?* (Ford. FODOR Bea és JAKAB András.) In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan*. Budapest, Szent István Társulat, 2003, 300.

⁴⁸ HART, 1995, 151.

⁴⁹ HART, 1995, 153–155.

Összefoglalásul: a jogi normák jelentős része bizonytalan tartalmú, vagyis szigorúan szövegközpontú értelmezéssel nem állapítható meg egyértelműen a jelentésük. Más módszereket kell tehát igénybe vennünk, amennyiben alkalmazni kívánjuk ezeket a normákat.

III.1.2 Az aktivista értelmezés szükségessége

Azzal, hogy megmutattuk, szó szerinti értelmezéssel az alkotmányok számos rendelkezése alkalmazhatatlan, még nem kaptunk kényszerítő erejű érvet amellet, hogy ezeket a rendelkezéseket aktivista módon kellene értelmezni. A textualizmus hiányosságait ugyanis még az elmélet hívei is elismerik, ám azzal érvelnek, hogy a bizonytalan tartalmú rendelkezéseket a bírának nem kell, illetve nem is szabad alkalmazniuk. Ez az érv a *non liquet*, vagyis a „nem világos” elvén alapul, miszerint egy kérdést a bírák csak egyértelmű esetben jogosultak eldönteni, ha pedig ez nem áll fenn, akkor meg kell állapítaniuk a hatáskörük hiányát.⁵⁰ Azáltal, hogy ellentétes variációk közül választanak ki egyet, még hozzá normaszövegen kívüli megfontolások alapján, valójában a jogalkotó feladatát veszik át. Mit tudunk ellenérvként felhozni?

Például megpróbálhatunk az alkotmány autoritása mellett érvelni. Azt mondhatjuk, hogy az alkotmány rendelkezései jogi normák, ezért kötelező erejük van, és érvényesülést kívánnak, pusztán azáltal, hogy belekerültek az alkotmány szövegébe. Amennyiben figyelmen kívül hagynánk őket, úgy a kötelező erejük csorbulna.

Az érv azonban ebben a formában nem elégséges számunkra. Szente Zoltán mutat rá arra, hogy amikor azt állítjuk, hogy az alkotmány absztrakt klauzuláit vagy aktivista értelmezéssel alkalmazzuk, vagy ignoráljuk, valójában hamis dilemmát állítunk.⁵¹ Egy norma érvényesülésének ugyanis más módjai is lehetségesek. Jakab András szerint például a normatív aktusok négyféleképpen fejthetik ki kötelező erejüket: közvetlenül, jogalkalmazással, jogértelmezéssel és jogalkotás útján.⁵² Vagyis egy absztrakt alkotmányos elv lehet csupán útmutató a rendes bíróságok jogértelmezéséhez, vagy pedig a törvényhozónak címzett utasítás, aki tetszése szerint tölti meg azt tartalommal. Ettől még az alkotmányos norma kötelező ereje nem sérül.

⁵⁰ SZENTE, 2013, 102–109.

⁵¹ SZENTE, 2013, 70.

⁵² JAKAB, 2007, 102.

Ha mégis ki akarunk tartani az aktivista alkotmányértelmezés mellett, valamilyen módon meg kell mutatnunk, hogy az alkotmány absztrakt rendelkezései kifejezetten bírói jogalkalmazás által kell, hogy érvényesüljenek. Hivatkozhatunk például az alkotmányos alapelvek kiemelkedő jelentőségére. Elsősorban az alapvető jogok azok, amelyek aktivista értelmezést igényelnek. Ezek pedig – leginkább a II. világháborút követő számtalan emberi jogi egyezmény hatására – az egyik legelőkelőbb helyet foglalják el az alkotmányos értékrendszerben. Alaptörvényünk az alapjogokat nem állami kegyként osztogatja, hanem olyan, az embert emberi minőségénél fogva megillető morális jogosultságokként ismeri el azokat, amelyek az államtól függetlenül léteznek, és ezáltal a közhatalom számára is korlátot jelentenek.⁵³ Márpedig ahhoz, hogy a polgárokat ténylegesen megvédhessük az állami beavatkozástól, szükség van e jogok jelentésének a kibontásához. Más absztrakt elvek, például a jogbiztonság mellett is hasonlóan lehet érvelni, utóbbi mellett például azzal, hogy ez biztosítja, hogy a jog kiszámíthatóan működjön, ezért valamilyen módon rá kell szorítani a jogalkotókat arra, hogy betartsák ezt az elvet.

De vajon a kiemelkedő jelentőség azt is igazolja-e, hogy kifejezetten alkotmánybírói értelmezésre van szükség? Miért ne állíthatnánk azt, hogy elismerjük például a véleménynyilvánításhoz való jog fontosságát, annak kidolgozását azonban, hogy ez mit is jelent pontosan, a nép által választott Országgyűlésre hagyjuk. Meg kellene tehát mutatnunk, hogy az Országgyűlés nem alkalmas ennek a feladatnak az ellátására.

A most következő gondolati konstrukciót Kis János a 'többség zsarnoksága' modelljének nevezi.⁵⁴ Maga a kifejezés legelőször John Stuart Millnél és Alexis de Tocqueville-nél jelenik meg, akik a tisztán többségi elven alapuló demokrácia veszélyeire hívták fel a figyelmet.⁵⁵ Ilyenkor ugyanis a többség gyakorlatilag tetszése szerint elnyomhatja a kisebbséget, például betilthatja a neki nem tetsző vallási közösségeket, vagy elnyomhatja a vele szemben kritikus hangokat. A modell ezt úgy próbálja kiküszöbölni, hogy bizonyos kérdések eldöntését kiveszi a többség kezéből, és egy olyan kis létszámú testületre (vagyis az alkotmánybírókra) bízta, akik – a törvényhozóval ellentétben – nem érdekeltek az ügyben.

⁵³ Ezt az Alaptörvény megfogalmazása támasztja alá. Egyrészt az „ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen” jogairól beszél, másrészt pedig az „elismeri” kifejezést használja, ami arra utal, hogy nem az állam alkotja ezeket a jogokat.

⁵⁴ KIS, 2000, 169–174.

⁵⁵ John Stuart MILL: *A szabadságról*. (Ford. PAP Mária.) Budapest, Magyar Helikon, 1980, 17. Alexis de TOCQUEVILLE: *A demokrácia Amerikában*. (Ford. FRÉMER Jusztna, MARTONYI Éva, MIKLÓS Livia és NAGY Géza.) Budapest, Gondolat, 1983, 218–223.

A modell lényege, hogy megsértjük a népszuverenitás és a demokrácia elveit azért, hogy más, hasonlóan fontos értékeket megvédhessünk. Ez rögtön felveti a kérdést: valóban szükséges-e, hogy a népszuverenitást csorbítsuk? Nem lehetne-e esetleg valamilyen módon összebékíteni az aktivista alkotmánybíráskodást ezzel a nagyon fontos elvvel? További zavaró tényezőt jelent, hogy a modell nem tud kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy miért ragaszkodunk ahhoz, hogy a bírák legitimációja végső soron a néptől származzon? Nem lenne jobb, ha a „természetjog doktorainak kamarája” delegálná inkább őket?⁵⁶ A legtöbb ember nemmel válaszolna erre kérdésre. Valamiért ösztönösen ódzkodunk a platóni filozófuskirályok gondolatától. Létezhet esetleg olyan megoldás, amely összhangban áll a népszuverenitással?

Álláspontom szerint csak akkor tudjuk az alkotmánybíróági aktivizmust teljességgel igazolni, ha Kis Jánosnak a 'közösség önkorlátozása' névre hallgató, második modelljét alkalmazzuk, amely kiküszöböli az első hibáit. E szerint az Alkotmánybíróság egyértelműen a politikai közösségtől, vagyis a szuverén néptől kapja közvetve a felhatalmazását. A közösség azért hozza létre a testületet, hogy alapvető jelentőségű kérdésekben ők hozzon meg bizonyos döntéseket, a többség helyett. Erre azért van szükség, mert a nép képviselői érdekeltek az adott döntésben, a politikán kívülálló bírák azonban képesek arra, hogy megfelelő távolságtartással szemléljék a kérdést. Ezáltal megelőzhetjük azt, hogy bizonyos helyzetekben a 'többség zsarnoksága' alakuljon ki. Vagyis az alkotmánybírák az alkotmányozók akaratát hajtják végre, de ez az akarat egyben felhatalmazza őket arra is, hogy az alkotmány szövegét aktivista módon, de a szöveg keretei között önállóan értelmezzék, mert ők adott esetben megfontoltabb döntést képesek hozni, mint amilyet az alkotmányozó a saját előzetes ismeretei alapján előre meghozhatna.⁵⁷

Kis János modellje lényegében megegyezik azzal a demokrácia-felfogással, amit az amerikai alkotmányjogász, Bruce Ackerman *dualista demokráciának* hív.⁵⁸ Ackerman háromféle felfogást különböztet meg. A *monizmus* képviselői a parlamenti szuverenitásban hisznek, számukra a többség döntése szent, még abban az esetben is, ha az alapjogot sért (ezt az álláspontot Kis a *parlamentáris jogállam* elméletének nevezi). Ezzel szemben az *alapjogi fundamentalisták* szerint az alapjogok elsőbbséget élveznek a többségi döntéssel szemben is, ezért támogatják egy olyan testület létrehozatalát, amely képes érvényesíteni ezeket. Az ő

⁵⁶ KIS, 2000, 172.

⁵⁷ KIS, 2000, 177–184.

⁵⁸ Bruce ACKERMAN: *We the People. Foundations 1*. Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1991.

érvelésük a 'többség zsarnoksága' modellnek feleltethető meg. Érdemes megjegyezni, hogy ez a két kategória egybevághat Richard Bellamy tipizálásával, aki az előbbit *politikai*, utóbbit pedig *jogi konstitucionalizmusként* határozta meg.⁵⁹

Ackerman azonban mindkét felfogást elutasítja, és egy harmadik álláspont mellett teszi le a voksát. E szerint különbséget kell tenni az alkotmányozó és a törvényhozó akarata között. Előbbi ugyanis egy magasabb szintű népakarat, amelyet a parlamentnek tiszteletben kell tartania, ezért van szükség alkotmánybíróságra. Vagyis az alkotmánybírák az alkotmányozó akaratát érvényesítik, és ezért alkalmazzák az alapjogokat, nem pedig azért, mert a saját, igazságosságról vallott elképzeléseiket próbálják érvényesíteni. Ez a dualista felfogás tartalmilag azonos a 'közösség önkorlátozásával'.

Ez a modell már kielégítően képes magyarázni az aktivista alkotmánybíráskodást. Azon túl, hogy az aktivizmust összebékíti a népszuverenitással, és képes kezelni a 'többség zsarnokságából' eredő veszélyeket, egyúttal tartalmazza azt a jogrendszeri nyitottságot is, amelyről Hart értekezett. Azáltal ugyanis, hogy az alkotmánybírák felhatalmazást kaptak arra, hogy egy bizonyos fokig (vagyis a szöveg korlátai között) saját belátásuk szerint döntsenek, lehetővé tudják tenni, hogy az alkotmányjogi normák jobban igazodjanak az idők múlásához, és a megváltozott társadalmi valósághoz.

Az alkotmányos rendelkezések esetében szinte szükségszerű, hogy azok absztraktak, homályosak legyenek, és pontos tartalmukat majd csak az alkotmánybírák bontsák ki. Hiszen a politikai közösség alapidokumentumáról van szó, amelynek értékei ideális esetben a közösség minden tagja számára elfogadhatóak, ezt pedig csak nagyon általános megfogalmazással lehet biztosítani.

Szintén az alkotmánybírói alkotmányértelmezés mellett szól az is, hogy az alkotmányok általában hosszú időre íródtak. Az USA alkotmánya például több mint 200 éves. Rendelkezéseinek értelme az idő előrehaladtával jelentősen megváltozott, azt a Legfelsőbb Bíróságnak kell folyamatosan újraértelmeznie az új társadalmi körülményeknek megfelelően. Szemléletesen mutatja ezt be Ronald Dworkin, aki elkülöníti az alkotmányban foglalt morális alapelvek fogalmát (*concept*) azok felfogásától (*conception*).⁶⁰ Ugyanannak a fogalomnak időben eltérő felfogásai alakulhatnak ki, a bírák feladata pedig az, hogy döntéseiket az éppen aktuális felfogáshoz igazítsák. Például az Első Alkotmánykiegészítés szabad sajtóról szóló

⁵⁹ Richard BELLAMY: *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

⁶⁰ DWORKIN, 1977, 134.

rendelkezése a nyomtatott sajtón túl ma már értelemszerűen kiterjed az időközben megjelent új típusú médiumokra (pl. rádió, televízió, internet) is.

Úgy gondolom, hogy sikerült jelentős érveket találnunk az alkotmánybírói aktivizmus mellett. Az igazolás azonban nem lenne teljes, ha nem vennénk sorra és cáfolnánk meg a lehetséges ellenérveket.

III.2 Kontra

III.2.1 Első ellenérv: a népszuverenitás és a demokrácia sérelme

A fentebb kifejtett modell, amely szerint az alkotmánybírák az alkotmányozó akaratát hajtják végre, a legtöbb népszuverenitással és demokráciával kapcsolatos ellenérvet sikeresen cáfolja. A testület ugyanis végső soron a néptől nyeri el felhatalmazását, demokratikus úton, nem pedig a természetjog doktoraitól. Az Alkotmánybíróság több határozatában kifejtette, hogy a demokratikus legitimáció akkor valósul meg, ha bármely közhatalmat gyakorló szerv megválasztása vagy kinevezése visszavezethető valamilyen módon a választópolgárokra, esetünkben pedig teljesül ez a követelmény, azaz a legitimációs láncolat nem szakad meg.⁶¹ Akad azonban még néhány ellenvetés, amelyet érdemes szemügyre venni.

Pokol Béla például azt állítja, hogy azáltal, hogy a taláros testület az alkotmányszöveg iránt „nagyfokú közömbösséget” tanúsít, és saját kreatív értelmezésére hivatkozva semmisíti meg a választópolgárok milliói által legitimált törvényhozó döntését, valójában sérül a népszuverenitás.⁶² Ezzel felvetéssel azonban nem tudok egyetérteni. A törvényhozó ugyanis önmagában nem szuverén. A szuverén maga a nép, aki a hatalmat az államra ruházza. Esetleg érvelhetnénk azzal, hogy az Országgyűlés mégiscsak közelebb áll a láncolatban a néphez, ezért az ő döntése legitimebb. Ez az elképzelés viszont a hatalommegosztás eszméjének tagadását jelenti.⁶³ A nép az állam egészére ruházta át a főhatalmat, az állam pedig több, különböző hatáskörű szervből áll, amelyek mindegyike ugyanolyan mértékben legitim.⁶⁴ Tehát a törvényhozó döntésének megsemmisítése nem jelenti a népszuverenitás elvének

⁶¹ 38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993, 256; 16/1998. (V. 8.) AB határozat, ABH 1998, 140.

⁶² POKOL Béla: *Alkotmánybíráskodás. Szociológiai, politológiai és jogelméleti megközelítésekben*. Budapest, Kairosz, 2014. 75–76.

⁶³ CSINK–FRÖHLICH, 2012, 66.

⁶⁴ Ugyanott.

sérelmét, még ha aktivista alkotmányértelmezés alapján történik is. A sérelem csak akkor következne be, ha a testület a szöveget teljes mértékben figyelmen kívül hagyná, és saját maga alkotná meg a megsemmisítés alapjául szolgáló normákat, mert ezzel az alkotmányozó akaratát szegné meg, hiszen nem erre kapott felhatalmazást. Hogy az alkotmánybírók pontosan mikor lépik át a Rubicont, vagyis mikortól állíthatjuk, hogy alkotják, és nem alkalmazzák a jogot, arról a későbbiekben lesz szó.

Egy másik, a demokrácia sérelmére építő álláspont képviselői a következőképpen érvelnek: a demokrácia lényege a közösség önrendelkezése, amely a többségi elv által valósul meg. Vagyis a közösséget érintő legfontosabb kérdésekről szavazást kell tartani, és a többség által támogatott elképzelésnek kell érvényesülnie. Ezzel a követelménnyel pedig ellentétes, ha bizonyos kérdések eldöntését egy kis létszámú testületre bízuk.

Ezt az álláspontot fogalmazta meg például Bauer Tamás, aki egy 90-es évek eleji publicisztikájában fejezte ki szkepszisét a Sólyom-bíróság tevékenységével kapcsolatban.⁶⁵ Ő, bár elvi szinten egyetértett a testület határozataival, például a halálbüntetés eltörlésével, úgy gondolta, hogy ezeknek a döntéseknek egy demokratikus diskurzus eredményeképpen kellett volna megszületniük, és nem a „bölcsek tanácsának” kellett volna meghoznia azokat.

Erre az ellenvetésre nem könnyű válaszolni, ugyanis a demokráciának nincs általánosan elfogadott meghatározása. Éppen ezért nem tudjuk egyértelműen megmondani, hogy a demokrácia és a többségi elv milyen viszonyban áll egymással. Vajon a két fogalom közé egyenlőséggel tehető, vagy utóbbi csupán lényeges részét képezi az előbbinek, de nem teljesen azonos vele? Magam úgy gondolom, hogy mindenképpen szükségszerű, hogy a legfontosabb kérdésekről a nép összessége rendelkezhesen. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyes döntéseket ne lehetne többségi szavazással „kiszervezni” kisebb létszámú testületekhez. Mint láttuk a 'község önkorlátozása' modelljénél, amely gyakorlatilag megegyezik a dualista demokráciafelfogással, az alkotmányozók döntése többségi döntés, amely létrehozza alkotmánybírósgot, és ráruház bizonyos feladatokat. Vagyis a kis létszámú testület legitim lesz, hiszen azt a nép demokratikus döntéssel állította fel és bízta meg.

III.2.2 Második ellenérv: az aktivista értelmezés jogalkotás és nem jogalkalmazás

Sokan vádolják azzal az alkotmánybírákat, hogy kreatív értelmezésükkel saját maguk írják az alkotmányt, ahelyett, hogy alkalmazzák azt. Szemléltetésül Törő Károly magánjogász

⁶⁵ BAUER Tamás: *Bölcsek tanácsa*. Beszélő, 18. szám, Évfolyam 3. (1991. május 4.)

kritikáját említtem meg, aki a láthatatlan alkotmány koncepcióját komoly bírálatnak vetette alá. Törő a láthatatlan alkotmányt (megítélésem szerint helytelenül) a történeti alkotmánnyal azonosítja, és úgy véli, hogy annak létezése nem fér össze a kartális alkotmányéval. Ezáltal ugyanis két párhuzamos alkotmány jönne létre, az Alkotmánybíróság azonban csak az írott alkotmány alkalmazására kapott felhatalmazást. Ha a testület kizárólag azért semmisít meg egy jogszabályt, mert az beleütközik a láthatatlan alkotmányba, a „láthatóba” viszont nem, ezzel tulajdonképpen jogalkotást végez, mert a láthatatlan alkotmányt maga teremtette meg, döntése pedig szinte „ex cathedra pápai kinyilatkoztatás”, amely egyedül a saját igazságossági koncepcióin alapul.⁶⁶

Ahogy Kis János megjegyzi, az természetesen nyilvánvaló, hogy a bírák nem írnak bele az alkotmányszövegbe, és nem is törölnek belőle. Az alkotmányt nem kell újranyomtatni egy-egy alkotmánybírósági döntés után. Ami tehát a kritikusok szerint történik, az valami olyasmi, ami az alkotmányozással egyenértékű.⁶⁷ Vizsgáljuk meg, hogy ez tényleg így van-e!

A múlt század első felében két kiemelkedő jogtudós, a német Carl Schmitt és az osztrák-amerikai Hans Kelsen folytattak komoly tudományos vitát egymással. A fő vitatéma az volt, hogy vajon az államfő vagy az alkotmánybíróság legyen-e az alkotmány őre, de emellett még számos jogelméleti kérdés is felmerült. Ezek egyike a jogalkotás és jogalkalmazás elválasztása volt. Schmitt azért utasította el a Kelsen által javasolt alkotmánybíróság intézményét, mert úgy vélte, hogy az alkotmányos rendelkezések homályossága miatt nem lehetséges azok bírói típusú szervek alkalmazása. Ha pedig a bizonytalanságot az alkotmánybírák kívánják szüntetni, az így hozott döntéssel már ők határozzák meg a norma tartalmát, vagyis tulajdonképpen jogalkotást végeznek.⁶⁸ Kelsen viszont, Paczolay Péter megfogalmazását idézve, nem fogadta el „a jogalkotás és a jogalkalmazás Schmitt-féle szembeállítását, mert azt vitapartnere egy rég meghaladott, alapvető tévedésre alapozza, miszerint a jogalkalmazás lényegében jogász automatizmus.” Az igazi jogalkalmazás szerinte valójában ott kezdődik, amikor a norma tartalma bizonytalan.⁶⁹

Tény, hogyha túllépünk a montesquieu-i felfogáson, ahol a bíró „törvény szája”, a jogalkotás és jogalkalmazás határai elmosódottakká válnak. Kelsen például nem is próbálja meg

⁶⁶ TÖRŐ Károly: *Az alkotmánybíráskodás és a „láthatatlan alkotmány”*. Magyar Jog, 1992/2. 85–90.

⁶⁷ KIS, 2000, 117.

⁶⁸ Carl SCHMITT: *A birodalmi elnök mint az alkotmány őre*. (Ford. CSERNE Péter.) In: TAKÁCS, 2003, 260–289.

⁶⁹ TAKÁCS, 2003, 289–333. Az idézet forrása: PACZOLAY Péter: *Alkotmánybíráskodás a politika és a jog határán*. In: PACZOLAY Péter (szerk.): *Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés*. Budapest, 1995, 17.

elkülöníteni a kettőt. Az általa megalkotott joglépcső-elméletben a bíróság tevékenysége részben jogalkotás, részben jogalkalmazás.⁷⁰ Én azonban úgy vélem, hogy mégis meg kell próbálnunk ebben a szürke zónában valamiféle határvonalat húznunk, ha igazolni akarjuk, hogy az alkotmánybírók nem maguk írják az alkotmányt, mert végső soron a testület legitimációja múlik ezen.

Térjünk vissza arra a kérdésre, hogy mit jelent a szöveghűség követelménye! Már utaltam rá, hogy ez nem egyenlő a textualizmussal, mert az csupán egy a szöveghű értelmezések közül, méghozzá a legszigorúbb fajta. Álláspontom szerint azonban a szöveghűség fogalmát tágan kell értelmezni. Mit jelent ez?

Még a homályos rendelkezésekről is elmondható, hogy hordoznak valamilyen jelentést, azaz – amint azt Bragyova András megjegyzi – a pontatlanság nem egyenlő a szemantikai tartalom hiányával.⁷¹ A problémát az jelenti, hogy nem csak egy konkrét jelentéstartalmat tulajdoníthatunk a normának, hanem több egyaránt lehetségeset is. Ha pedig alkalmazni kívánjuk a normát, valamilyen szempontok szerint ki kell választanunk ezek közül egyet. Tulajdonképpen az aktivizmus nem jelent mást, mint jelentésalternatívák közötti választást. Ezek viszont olyan alternatívák, amelyek mind összeférnek a szöveggel, mivel annak egyaránt lehetséges értelmezései. Bármelyiket válasszuk is ki, a szöveghez mindenképpen hűek maradunk.

Könnyen belátható, hogy - a választás ellenére - a nem lépünk túl a szöveg keretein, ha csak annak lehetséges jelentéseit vesszük alapul a jogértelmezés során, még ha ehhez külső információk (pl. morális tételek) bevonása is szükséges. Problémát egyedül az jelent, ha egy döntésnek semmiféle alkotmányos alapja nincs, vagy kifejezetten ellentétes annak szövegével. Ezt nevezi Kis János *kritikai értelmezésnek*.⁷² Ez az attitűd már valóban megengedhetetlen, mert gyakorlatilag azt jelenti, hogy az alkotmánybírák próbálják meg kijavítani az alkotmány esetleges hibáit, lényegében igazságossági és célszerűségi megfontolások alapján. Felhatalmazásukat azonban nem erre kapták, ezért ettől a magatartástól tartózkodniuk kell. Hasonló veszélyre hívja fel a figyelmet Peschka Vilmos is a gadameri hermeneutikai elmélettel kapcsolatban. Peschka szerint az értelmezés során tudatosan „félreértjük” az értelmezendő normát, és ezzel gyakorlatilag a saját korunkhoz igazítjuk annak értelmét. Ez a

⁷⁰ Bővebben lásd: Hans KELSEN: *Tiszta jogtan*. (Ford. BIBÓ István.) Budapest, Szent István Társulat, 2001.

⁷¹ BRAGYOVA András: *Az alkotmánybíráskodás elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1994, 196.

⁷² KIS, 2000, 150–156.

félreértés azonban nem eredményezheti a norma kiegészítését vagy kijavítását.⁷³ Gadamer viszont éppen erre tesz javaslatot. Ő – az arisztotelészi méltányosság koncepciójára alapozva – úgy véli, hogy a jogalkalmazás során a norma értelmét oly módon kell alakítani, hogy minél igazságosabb legyen, adott esetben akár meg is változtatva azt.⁷⁴ Ez azonban tarthatatlan elgondolás, mert – amint azt Peschka megjegyzi – ezáltal a jog kötelező ereje veszne el.⁷⁵

Erre Sólyom László is felhívta a figyelmet párhuzamos véleményében. A dolgozat bevezetésében szereplő idézet a következőképpen folytatódik: „Az Alkotmánybíróság ebben az eljárásában szabadságot élvez, amíg az alkotmányosság fogalmának keretén belül marad.” A testület figyelembe vette ezt az intelmet a gyakorlatában, mert mindig ügyelt arra, hogy az általa kialakított elvi tételt egy alkotmányos rendelkezéshez kapcsolja.

III.2.3 Harmadik ellenérv: Az aktivista értelmezés politikai és nem jogi tevékenység

Ez az ellenérv sokban hasonlít az előző alponthoz. Amint azt Bragyova írja, az alkotmánybíráskodás is bíráskodás, ezért rendelkezik azzal a lényeges sajátossággal, hogy döntésének jogszerűnek kell lennie. Szemben azonban például a hatósági jogalkalmazással, amely szintén joghoz kötött, de egyéb, például célszerűségi vagy szakszerűségi megfontolások figyelembe vételével történik a döntés, a bíróság számára a jogszerűség az egyetlen figyelembe vehető kritérium kritérium.⁷⁶ A politikai döntések más természetűek. Általában hatékonysági, gazdaságossági vagy morális érvek segítségével próbálják meg igazolni őket, de ez az igazolás sokkal kevésbé racionális, a szóba jöhető érvek köre sokkal szélesebb, gyakorlatilag végtelen. E mellett sokkal nagyobb a politikailag motivált állami szervek döntési szabadsága is. A bírói tevékenység kötött: jogszabályokat kell alkalmazniuk, nem pedig saját elképzeléseik szerint formálni a társadalmat. A jogszabály szövege által lehetővé tett jelentésalternatívák köre pedig szűkebb és zártabb, tehát a bírák elvileg nem tévedhetnének a politika területére. Amennyiben viszont nem a jogszerűséget tartják szem előtt, hanem politikai megfontolásokat, úgy a politikai aktivizmus bűnébe esnek.

Kérdés, hogy az értelmezési aktivizmus vajon politikai aktivizmus is egyben? Először is azt szeretném leszögezni, hogy egy döntést nem a következményei tesznek politikaivá.

⁷³ PESCHKA, 1986, 390–391.

⁷⁴ GADAMER, 2003, 348–361.

⁷⁵ PESCHKA, 1986, 390.

⁷⁶ BRAGYOVA, 1994, 149–151.

Nyilvánvaló, hogy az Alkotmánybíróság számos határozata járt politikai hatásokkal. Az egyes polgárok a döntés eredményeképpen eltérően részesültek az állami erőforrásokból. Mindig voltak nyertesek és vesztesek. Ebből azonban még nem következik, hogy a döntés alapjául politikai indokok szolgáltak volna. Ahogy azt Kelsen írja: amíg egy politikai vitát jogi szabályok alapján el lehet bírálni, addig az jogi természetű marad.⁷⁷

De vajon az aktivista értelmezés nem hordoz-e olyan sajátosságokat, amelyek miatt már a politika szférájába csúszik át? A kérdésre nem egyszerű válaszolni. Ennek hasonló az oka, mint amit a demokráciával kapcsolatos ellenérv esetében láttunk. Nincs ugyanis általánosan elfogadott definíció arra nézve, hogy mi a 'politika', illetve mi a 'politikai'. Éppen ezért a jog és a politika határai ugyanúgy elmosódottak, a jogalkalmazás és jogalkotás határai. Hogy hol húzzuk meg a határvonalat, az lényegében a saját politikadefiníciónktól függ. Győrfi Tamás szerint például két kritérium együttes fennállta esetén beszélhetünk politikai tevékenységről: ha különböző alternatívák között választunk, és ez a döntés társadalmi hatással jár. Tekintettel arra, hogy az aktivizmus esetében is van választás, méghozzá a lehetséges értelmezésvariációk között, Győrfi azt politikai tevékenységnek tekinti.⁷⁸

Személy szerint azonban úgy vélem, hogy ez a definíció túlzottan tág. Még ha csak intuíció szintjén is, de úgy érezhetjük, hogy valami különbség azért mégiscsak van egy aktivista határozat és egy törvény megalkotása között. Megpróbálom megragadni ezt a különbséget, ehhez azonban nem alkotok saját politikadefiníciót, hanem inkább olyan jellemző tartalmi elemek kiemelésével próbálok meg érvelni, amelyek általában jellemzőek a politikára. Ezek az elemek: az *érdek* és a *célkitűzés*. A politikai döntéshozók egy általuk kitűzött célt, méghozzá valamilyen társadalmi hatást szeretnének megvalósítani. Ezt a célt teljesen szabadon választhatják meg, saját egyéni preferenciáiknak megfelelően. Jellemző továbbá erre a célra, hogy a döntéshozók számára valamilyen okból fontos, hogy éppen ez a cél valósuljon meg, vagyis érdekük fűződik hozzá.

Ezzel szemben az aktivista alkotmánybírók (ideális esetben) nem azért teszik le a voksukat egy adott értelmezés-alternatíva mellett, mert ezzel a társadalmat szeretnék alakítani, hanem azért, mert a normát alkalmazniuk kell valahogy, ez pedig csak választás útján lehetséges. Nem fűződik semmilyen kitüntetett érdekük az általuk preferált alternatívához, pusztán azért választják ki azt, mert bizonyos érvek (például az ítélkezési gyakorlat koherenciájának követelménye) alapján azt tartják a legjobbnak. Ebben látom a legfőbb különbséget.

⁷⁷ TAKÁCS, 2003, 298.

⁷⁸ GYŐRFI, 2001, 13.

Szemléltetésül Pokol Bélának egy 90-es évek eleji tanulmányát szeretném idézni, amelyben az akkor nemrég alakult Alkotmánybíróság bíráit próbálta meg attitűdjeik alapján kategóriákba sorolni.⁷⁹ Három ilyen kategóriát állított fel: parlamenti törvénybarát, alapjogi dogmatista és aktivista alapjogász. Az első kategóriába a textualista, a törvényhozó akaratát és döntési szabadságát tiszteletben tartó bírók tartoznak. Számunkra azonban a másik két kategória az érdekes. Az aktivista alapjogász azért próbálja minél jobban kitágítani az alkotmány szövegének határait, mert van egy bizonyos elképzelése arról, hogy milyen az igazságos társadalom, és ezt az ideált igyekszik döntéseivel megközelíteni. Ezzel szemben az alapjogi dogmatista azért él az aktivista értelmezéssel, mert az alkotmány elvont rendelkezéseit alkalmaznia kell, és ezt máshogy nem tudja megtenni. A fentiek alapján talán már nyilvánvaló, hogy az utóbbit tartom a helyes attitűdnek.

Persze nehéz azt elkerülni, hogy egy alkotmánybíró abszolút politikai szempontok nélkül ítélkezzen. Az Alkotmánybíróságon ugyanis emberek és nem robotok ülnek. Minden bíró az addigi élete során kialakult meggyőződéseivel és preferenciáival együtt érkezik a testületbe, és bizonyos esetekben nagyon nehéz félretenni ezeket. Mégis meg kell próbálni ezt annak érdekében, hogy tényleg objektív, jogi szempontokon alapuló döntés születhessen. Hogy milyen módon lehet a politikai alapú ítélkezést kiküszöbölni, arról a következő fejezetben lesz szó.

⁷⁹ POKOL Béla: *Aktivista alapjogász vagy parlamenti törvénybarát? A magyar alkotmánybíráskodásról.* Társadalmi Szemle, 1992/5. 67–78.

IV. Önkorlátozás

IV.1 Az önkorlátozás szükségessége

Az előbbiekben igyekeztem igazolni az aktivista alkotmányértelmezést, és megcáfolni számos népszerű ellenvetést. Az aktivizmus azonban igazolhatósága mellett is számtalan veszélyt hordozhat magában. Az, hogy az Alkotmánybíróságot széles körű mérlegelés illeti meg, melynek során több, egyaránt lehetséges alternatívából választ, ráadásul döntése ellen semmilyen más fórumhoz nem lehet fellebbezni, könnyedén eredményezhet önkényes döntéseket.

Az ilyen döntések kiszűrésére több módszer is elképzelhető. Például a testületre vonatkozó szabályozást olyan garanciákkal láthatjuk el, amelyek biztosíthatják a bírák függetlenségét, pártatlanságát és szakértelmét. Ilyen garancia lehet az Alkotmánybíróság költségvetési függetlensége, tagjainak több hatalmi ág általi megválasztása vagy az összeférhetetlenségi szabályok. Ezeken túlmenően viszont szükség van arra, hogy a testület maga is önkorlátozást gyakoroljon, és olyan eljárásokat, Kis János kifejezésével élve: *óvatossági rendszabályokat* vezessen be, amelyek által meg tudja előzni az önkényes döntéseket.⁸⁰

IV.2 Érvelés

Az Alkotmánybíróságnak törvényben előírt kötelezettsége, hogy határozatait indokolja.⁸¹ Az indokolás során arra törekszik, hogy a döntését érvekkel próbálja meg igazolni. Az érvelés célja, hogy bebizonyítsa: a döntés nem önkényes.⁸² Azzal, hogy az indokolás nyilvánosság elé kerül, a benne foglalt érvek ellenőrizhetővé és vitathatóvá válnak. Éppen ezért az alkotmánybíráknak érdekében áll minél színvonalasabb indokolással előállniuk, amennyiben a hitelvesztést el akarják kerülni.

A döntés indoka nem lehet akármilyen típusú érv. Mivel jogi érvelésről van szó, az olyan szubsztanciális jellegű érvekre, mint például hasznosság vagy igazságosság, közvetlenül nem

⁸⁰ KIS, 2000, 194.

⁸¹ 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról, 63. § (2) bekezdés.

⁸² JAKAB, 2008, 5.

lehet hivatkozni (csak ha azt valamilyen jogi norma lehetővé teszi).⁸³ De mitől lesz egy érv jogi, azaz esetünkben alkotmányjogi érv?

Bragyova András leszögezi, hogy nem lehet alkotmányjogi érv az, amelynek premisszái között nem szerepel legalább egy alkotmányos norma.⁸⁴ Az érvnek tehát valamilyen módon az alkotmány szövegéhez kell kapcsolódnia.⁸⁵ Ez a kapcsolat azonban bizonyos esetekben elég távoli is lehet. Honnan tudjuk akkor, hogy érvényes-e egy alkotmányjogi érvelés? Bragyova szerint az érv erejét annak elfogadhatósága és meggyőzőképessége adja.⁸⁶ A jogi érvelést lényegében az adott jogrendszerben elfogadott következtetési szabályok jelentik.⁸⁷ A gyakorlatban tehát akkor fog egy érv jogi érvnek minősülni, ha azt a jogász szakma elfogadja. Az ideális nyilván az lenne, ha minden ember egyetértésére szükség lenne, a legtöbb ember azonban vagy nem elég képzett ahhoz, hogy racionális vitát folytasson a kérdésről, vagy pedig nem érdeklődik a téma iránt.

Az érvelés kölcsönöz tehát jogi jelleget a döntésnek, mert bizonyítja, hogy az objektív, jogilag releváns szempontokon alapult, tehát nem önkényes. Teljes objektivitást persze nagyon nehéz megvalósítani. Nem csak azért, mert az emberek nem tisztán racionálisan gondolkodó gépek, hanem azért is, mert számos különböző, egymással ellentétes érvelésfajta létezik, amelyek között objektív szempontok szerint nem mindig tudunk választani. A jog egyik alapproblémája ez az ellentét, amely a jog kiszámíthatósága és annak argumentatív természete között húzódik.⁸⁸ Jakab Andrással egyetértve azt gondolom, hogy ha nem is lehetséges a teljes objektivitás, mindenképpen törekednünk kell rá.⁸⁹ Az alkotmánybíráknak meg kell kísérelniük feltárni a lehető legjobb érveket és ezek alapján dönteni.

A jogi érvelés léte képes semlegesíteni több ellenvetést is. Ha ugyanis azt állítja valaki, hogy az Alkotmánybíróság politikai szempontok vagy a saját igazságossági elképzelései, netán intuíciói alapján dönt, könnyedén válaszolhatunk: a jogi érvelés a bizonyíték rá, hogy objektív szempontokon alapuló határozat született. Ellenérvként fel lehetne hozni, hogy a különböző szociológiai kutatások szerint a bírák sosem racionális gondolkodással jutnak el az

⁸³ JAKAB, 2007, 31.

⁸⁴ BRAGYOVA, 1993, 185.

⁸⁵ BRAGYOVA, 1993, 166.

⁸⁶ BRAGYOVA, 1993, 178.

⁸⁷ BRAGYOVA, 1993, 169.

⁸⁸ Bővebben lásd: SZABÓ Miklós: *A jog argumentatív természete*. Jogesetek Magyarázata, 2010/2. 81–87.

⁸⁹ JAKAB, 2008, 4.

eredményre, hanem azt csak utólag próbálják érvekkel igazolni.⁹⁰ Ez azonban mind nem számít. Ha adott egy jogi érvelés, indifferens, hogy milyen úton jutott el a végső következtetésig a jogalkalmazó, ha maga az érvelés korrekt.⁹¹ Amennyiben nem értünk egyet a döntéssel, ezt az érvelést kell tudnunk megcáfolni, nem pedig a bíró vélt vagy valós motivációira mutogatni.

IV.3 Folytonosság

A jogbiztonság követelményéből fakad, hogy a jognak kiszámítható rendszerként kell működnie. Az jogalanyoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy előre lássák magatartásaik lehetséges jogkövetkezményeit, ezért szükséges, hogy a jogszabályokat időben megismerhessék, és azok tartalma egyértelmű legyen számukra. Nem csak a joganyagnak kell azonban kiszámíthatónak lennie, hanem az egyes állami szervek tevékenységének is.⁹² Ha az Alkotmánybíróság hasonló eseteket racionális indokok nélkül egyszer így, másszor úgy bírálna el, az nem tenné lehetővé, hogy az emberek megfelelően a normákhoz tudják igazítani a magatartásukat. Ezen döntések önkényesek lennének, hiszen nyilvánvalóan nem objektív mérlegelésen alapultak, ha semmilyen érv nem igazolja az álláspont utóbb történő megváltozását.

Az Alkotmánybíróságnak ezért szükségszerűen igazodnia kell korábbi gyakorlatához, és az egyszer már lefektetett elvi tételekhez a későbbiek során is ragaszkodnia kell. Ez a követelmény hazánkban a jogállamiság elvének részét képező jogbiztonság fogalmából vezethető le, nem pedig a precedensek kötelező erejének elvéből, amely az angolszász jogrendszerekre jellemző.

Álláspontom szerint három olyan eset lehetséges, amikor a testület legitim módon eltérhet a korábbi álláspontjától: módosul az alkotmányos szabályozás; a testület belátja, hogy korábban tévedett; vagy pedig olyan új körülmények állnak elő, amelyek indokolják a változást.

⁹⁰ Ilyen következtetésekre jutott például a német Rüdiger Lautmann, aki a szociológiai kutatásait egészen egyedi módszerrel végezte: jelentkezett egy alsóbírói álláshirdetésre, és miután felvették, egy évig dolgozott ott bíróként. Ez alatt az idő alatt részletesen megfigyelte a bírói döntéshozatal jellemzőit. Rüdiger LAUTMANN: *Justiz – die stille Gewalt*. Frankfurt am Main, Athanaum Verlag, 1972. Idézi: POKOL, 2003, 65–73.

⁹¹ GYÖRFI, 2001, 15.

⁹² Ezt a követelményt az Alkotmánybíróság is többször kimondta, például a 9/1992. (I. 30.) AB határozatban. ABH 1992, 59.

Az első eset indoka egyértelmű: az Alkotmánybíróságnak mindig a hatályos alkotmányt kell értelmeznie, mert arra szól a felhatalmazása. Amennyiben egy korábbi koncepciója nem fér össze a módosult szöveggel, akkor el kell azt vetnie.⁹³ Annak persze nincs akadálya, hogy ha a korábbi gyakorlat összefér az új szabályozással, akkor az alkotmánybírák továbbra is alkalmazzák azt, még akkor is, ha nem csupán alkotmánymódosítás történik, hanem egy teljesen új alkotmányt fogadnak el. A második eset azért állhat elő, mert a testület nem vizsgálja meg kellőképpen a szóba jöhető érveket, és emiatt helytelen döntést hoz, amit utóbb korrigál. A harmadik esetben pedig lényegében a Hart által is kifejtett jogrendszeri rugalmasságról van szó. Bizonyos társadalmi változások olyan reakciót kívánnak, amelyet túl nehéz lenne alkotmányos szabályozással megvalósítani, ezért az Alkotmánybíróság végzi el ezt a munkát. Vagy Dworkin megfogalmazásával élve: módosul egy adott fogalomról vallott felfogás, és ehhez a testületnek alkalmazkodnia kell.

IV.4 Koherencia

Nem csak az volna önkényes, ha egymást követő ügyekben döntene a testület másképpen ok nélkül, hanem ha egyidejűleg léteznének olyan döntések, amelyek valamilyen okból nem férnek össze egymással. Az alkotmány rendelkezéseit egymásra tekintettel kell értelmezni, úgy, hogy végül egy egységes kép alakuljon ki, és lehetőleg ne legyenek ellentmondások a rendszerben. Ez azt jelenti, hogy ha az elvi tételeknek már kialakult egy többé-kevésbé koherens rendszere, akkor egy addig még nem értelmezett rendelkezés lehetséges alternatívái közül azt célszerű kiválasztani, amelyik leginkább összefér azokkal.

A koherens értelmezés követelményét két találó hasonlattal szeretném szemléltetni. Jakab András a következőképpen fogalmaz: minden egyes alkotmánybíróági határozat egy építőkocka a láthatatlan alkotmány épületében.⁹⁴ Ronald Dworkin pedig az alkotmány értelmezését egy hatalmas könyv folyamatos írásához hasonlította, amelybe minden bíró egy-egy fejezetet ír.⁹⁵ Az újabb részeknek illeszkedniük kell a már kialakult egészhez.

⁹³ Ha nem így tette, akkor tényleg megvalósulna az a veszély, amiről Törő Károly írt, nevezetesen, hogy a látható mellett létrejönne egy azzal ellentétes láthatatlan alkotmány is, és az alkotmánybírák csak az utóbbit érvényesítenék az előbbi rovására.

⁹⁴ JAKAB, 2007, 138.

⁹⁵ Ronald M. DWORKIN: *Law's Empire*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1985, 228.

Fentebb azt írtam, többé-kevésbé ellentmondásmentes rendszer kiépítésére kell törekednünk. Vajon megvalósítható-e egy teljesen ellentmondásmentes, vagyis zárt logikai rendszer? Egyes alkotmánybírák megfogalmaztak ilyen törekvéseket. Ádám Antal, Herczegh Géza, Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybíróknak a 48/1991. (IX. 26.) AB határozathoz fűzött különvéleményében például a következőt olvashatjuk: „...miként a jog, az Alkotmány is egységes és ellentmondás nélküli rendszer. Valamennyi rendelkezésének megállapítható célja és értelme van, közöttük sem ellentmondás, sem pedig alkotmányjogi kérdések eldöntését megghiúsító hézag nem lehet.”⁹⁶

Ez azonban nehezen tekinthető ténymegállapításnak, sokkal inkább egy hasznos fikciónak.⁹⁷ Hiszen – emberi munka lévén – egy alkotmány sem tökéletes, bőven maradhatnak bennük ellentmondások. Ráadásul ugyanannak az alkotmányos rendelkezésnek többféle értelmet is lehet tulajdonítani, amelyek mindegyike legitim, vagyis nem létezik egyetlen helyes válasz. Ha viszont ez így van, akkor azzal szembesülünk, hogy az alkotmány nehezen tudja betölteni azt a funkcióját, hogy viszonyítási pont legyen a többi jogszabály számára. Hiszen ha a viszonyítási pontból bármit le lehet vezetni, akkor már nem képes viszonyítási pontként funkcionálni.⁹⁸ Ezért mindenképpen úgy kell tekinteni az értelmezés során az alkotmányra, mintha az teljesen zárt és ellentmondásmentes lenne. A bírának törekedniük kell rá, hogy minél koherensebb képet alakítsanak ki döntéseik során.⁹⁹

⁹⁶ ABH 1991, 209.

⁹⁷ CSINK–FRÖHLICH, 2012, 46.

⁹⁸ Ugyanott.

⁹⁹ TÓTH, 2009, 54.

V. A láthatatlan alkotmány fogalma

Foglaljuk össze röviden, hogy mire jutottunk az eddigiek során! Először is sikerült igazolnunk az aktivista alkotmánybíráskodást, majd pedig meghatároztunk néhány olyan önkorlátozó szabályt, amelyek képesek lehetnek az önkényesség megakadályozására. Mindkét fejezet következtetéseit fel fogom használni a láthatatlan alkotmány definíciójának megalkotásához, de mielőtt ezt megtenném, térjünk vissza egy pillanatra a jogi érvelés kérdésére!

Az aktivista alkotmányértelmezés végső soron azért történik, mert az absztrakt normákat alkalmazhatóvá kell tennünk.¹⁰⁰ Önmagából a normából ugyanis nem lehet a konkrét esetre nézve konklúziót levonni, csak akkor, ha megfelelő dogmatikai kiegészítéssel látjuk el.¹⁰¹ Györfi Tamás kifejezéseivel élve: *segédfogalmakat* és *kiegészítő tételeket* kell hozzáadnunk a normához, amelyek az érvelés során a hiányzó premisszákat helyettesítik.¹⁰² Ezáltal olyan érvelési láncolatokat hozunk létre, amelyek segítségével már racionálisan indokolható a döntés. Minél absztraktabb egy norma, annál több tételt kell hozzáadnunk, és annál hosszabb érvelési láncolat jön létre.¹⁰³

Nézzünk erre egy példát korábbi alkotmányunk (1949. évi XX. törvény, a továbbiakban: Alkotmány) rendelkezései alapján! Az eldöntendő kérdés legyen az, hogy alkotmányos-e a halálbüntetés. Első premisszánk legyen az Alkotmány 54. § (1) bekezdése, amely minden ember számára biztosítja az élethez való jogot, amelytől önkényesen senkit sem lehet megfosztani. Meg tudjuk-e válaszolni ez alapján a kérdésünket? A válasz egyértelműen nem, hiszen nem tudjuk megállapítani, hogy mi az élethez való jog pontos tartalma, illetve, hogy mit jelent az önkényesség. Célszerű tehát újabb premisszákat keresnünk. Vegyük fel második premisszaként a 8. § (2) bekezdésében található követelményt, miszerint alapvető jog lényeges tartalmát nem lehet korlátozni. Sajnos azonban még mindig nem tudunk válaszolni a kérdésre, hiszen nem tudjuk, hogy mit jelent a lényeges tartalom, meddig terjednek annak határai. Azt mondhatjuk, hogy a döntés ezen érvek által *aluldeterminált*.¹⁰⁴

¹⁰⁰ BRAGYOVA, 1993, 198.

¹⁰¹ BRAGYOVA, 1993, 174–175.

¹⁰² GYÖRFI, 2001, 21.

¹⁰³ BRAGYOVA, 1993, 173.

¹⁰⁴ GYÖRFI, 2001, 38.

Mivel az alkotmányos rendelkezések nem igazítottak el bennünket, ideje megalkotnunk a szükséges kiegészítő tételeket! Ha (morális) értelmezéssel megállapítjuk, hogy az élethez és az emberi méltósághoz való jog oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, akkor máris lehet folytatni az érvelési láncolatot, méghozzá a következőképpen:

1. Az élethez való jog mindenkit megillet, és önkényesen senkit sem lehet megfosztani tőle.
2. Alapvető jog lényeges tartalmát nem lehet korlátozni.
3. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlan.
4. Az élethez való jog bármilyen korlátozása a lényeges tartalmat sérti.
5. Az élet megsemmisítése korlátozás.
6. A halálbüntetés az élethez való jog lényeges tartalmát sérti.
7. Konklúzió: A halálbüntetés alkotmányellenes.¹⁰⁵

Megfigyelhetjük, hogy az egyes döntések során az érveléshez hozzáadott segédfogalmak és kiegészítő tételek, valamint az érveléssel kapott konklúziók olyan általános jellegű, elvi jelentőségi megállapítások voltak, amelyekre a testület a későbbiek során is hivatkozott. Sólyom László ezekre az *elvi tétel* kifejezést használta.¹⁰⁶ Kiemelésükkel az is célja volt a testületnek, hogy előre jelezze a többi állami szerv és az állampolgárok számára a jövőbeli döntéseit.¹⁰⁷ A továbbiakban én is ezt a kifejezést használom majd.

Itt az ideje megalkotni a láthatatlan alkotmány definícióját. Az eddigiek során megtudtuk, hogy mi az aktivizmus és mi az elvi tétel, valamint megismerkedtünk a folytonosság és a koherencia követelményével. Ezen elemek felhasználásával határozom meg a fogalmat. *A láthatatlan alkotmány nem más, mint az alkotmánybírósági határozatokban található elvi tételek (vagyis segédfogalmak, kiegészítő tételek, és az érvelés útján kapott konklúziók) koherens rendszere, amelyeket az Alkotmánybíróság aktivista értelmezéssel olvaszt ki az alkotmányszövegből, és amelyeket a későbbi határozatokban is következetesen érvényesít. A következőkben néhány megjegyzést szeretnék tenni a definíció elemeit, illetve a láthatatlan alkotmány egyes tulajdonságait illetően.*

¹⁰⁵ A 23/1990. (X. 31.) AB határozatból származó érvelést csak példaként használtam a kiegészítő tételek megalkotásának szemléltetésére, és nem célom állást foglalni abban a kérdésben, hogy helyes volt-e a bevezetett tétel, vagy nem valósított-e meg a testület kritikai értelmezést azáltal, hogy egy Alkotmánynon belüli ellentmondást úgy oldott fel, hogy egy rendelkezést negligált („önkéntesen senkit nem lehet megfosztani”).

¹⁰⁶ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001, 352–364.

¹⁰⁷ SÓLYOM, 2001, 352.

Amint azt Jakab András írja, a láthatatlan alkotmány nem az alkotmány, hanem az alkotmánybíróági határozatok szintjén helyezkedik el a jogforrási hierarchiában.¹⁰⁸ Vagyis nem beszélhetünk két párhuzamosan létező alkotmányról. A látható és a láthatatlan alkotmány kapcsolata szimbiotikus, utóbbi az előbbin alapul. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az írott alkotmány a gazdatest, amely nélkül a láthatatlan alkotmány nem létezhet. Ha egy elvi tételnek alkotmánymódosítás következtében megszűnik a szövegbeli alapja, többé nem alkalmazható. Ha mégis alkalmazzánk, az már kritikai értelmezést jelentene.

Sólyom László eredeti megfogalmazása éppen azért volt viszonylag szerencsétlen, mert arra lehetett belőle következtetni, hogy egy, az írott alkotmány fölötti, annak rendelkezéseit lerontó új alkotmány jött létre („amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölött, mint láthatatlan alkotmány, az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal, vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe.”). Úgy vélem, célszerű lett volna inkább a ’mögött’ kifejezést használni a ’fölött’ helyett, mert így valóban félreérthető a mondat.¹⁰⁹

A definíció egyik eleme a folytonosság követelménye. Ennek oka, hogy folytonosság hiányában nem beszélhetnénk láthatatlan alkotmányról, mint összefüggő egészből, csak eseti jellegű döntések önkényes egymásutániságáról. Az elvi tételeknek éppen az általánosság a lényege, ami túlmutat az eset sajátosságain. A láthatatlan alkotmánynak erre az alkotmányokon átívelő időtállóságára a fentebbi Sólyom-idézetben is találhatunk utalást.

Kötelező erejűek-e a láthatatlan alkotmány rendelkezései? Az Alkotmánybíróaságról szóló 2011. évi CLI. törvény 39. § (1) bekezdésében a következő rendelkezést találhatjuk: „Ha törvény eltérően nem rendelkezik, az Alkotmánybíróaság döntése mindenkire kötelező.” Azt azonban nem tudjuk meg, hogy a kötelező erő a határozat mely részére vonatkozik. Csak a megsemmisítésre? Esetleg az elvi jelentőségű megállapításokra is? A rendelkező részre vagy az indoklásra?

A kérdésben két álláspont is lehetséges. Érvelhetünk egyrészt az elvi tételek kötelező ereje mellett. Így vélekedik például Vincze Attila.¹¹⁰ Szerinte a kötelező erő nem függ attól, hogy a tételek külön ki vannak-e emelve a rendelkező részben, vagy pedig csak az indoklásban találhatók meg. Ehhez hasonló álláspontot fogalmaz meg Jakab András is: „Az AB

¹⁰⁸ JAKAB, 2007, 138.

¹⁰⁹ Az ezzel kapcsolatos félelmek egyébként nem igazolódtak be.

¹¹⁰ In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009, 1154.

határozatok indokolásának szövege maga nem kötelező, de a belőlük kibontható Alkotmány-értelmezés már igen.”¹¹¹

Magam azonban – a szabályozás semmitmondó voltára tekintettel – nem vagyok meggyőződve ezen álláspontok helyességéről. Úgy vélem inkább, hogy az elvi tételek egyfajta előrejelző funkciót töltenek be csupán. Önmagukban nem rendelkeznek kötelező erővel, de arra intik a többi állami szervet, hogy tartózkodjanak a megsértésüktől, hiszen ha ezen tételekkel ellentétes aktust alkotnak, az Alkotmánybíróság meg fogja azokat semmisíteni.

Hasonló álláspont található a Kukorelli István által szerkesztett *Alkotmánytan I.* tankönyvben. Bár a szerző szándékosan nem foglal állást a vitában, megjegyzi, hogy ha az indokolásnak nincs is kötelező ereje, a benne található érvelés intellektuális meggyőző erővel bír, és ezáltal befolyásolhatja más állami szervek magatartását, hiszen jelzi számukra, hogy hasonló esetekben hogyan fog a testület eljárni.¹¹²

¹¹¹ JAKAB, 2007, 138.

¹¹² KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris, 2007, 105.

VI. A láthatatlan alkotmány halála?

VI.1 Az Alaptörvény elfogadása és a korábbi határozatok sorsa

Az Alkotmánybíróság 1990-től egészen 2011-ig folyamatosan építgette a láthatatlan alkotmányt. A testület első éveiben hatalmas munkával lerakta a magyar alkotmányjogi (és elsősorban az alapjogi) dogmatika hiányzó alapjait, majd pedig ezen kiinduló tételekre építve több ezer határozatot hozott, tovább cizellálva az elméleti konstrukciót. A Sólyom-bíróság különösen aktivista korszakát mérsékeltebb időszakok követték, de mindvégig jellemző volt az első testület hagyatékának tisztelete és követése.

A láthatatlan alkotmány képes volt megújulni és fejlődni is, hiszen bizonyos tételek utóbb megváltoztak, miután az alkotmánybírák jobb érveket fedeztek fel egy másik álláspont mellett. Például a testület eredetileg nem ismerte el, hogy a gyülekezési jog magában foglalja a spontán gyülekezés jogát,¹¹³ utóbb azonban belátta, hogy tévedett.¹¹⁴ Ebben valószínűleg szerepe volt az Emberi Jogok Európai Bírósága által a Bukta-ügyben hozott döntésnek is.¹¹⁵

2011. április 18-án azonban az Országgyűlés elfogadta Magyarország Alaptörvényét, ez pedig új helyzetet teremtett, hiszen a láthatatlan alkotmány tételei a korábbi Alkotmányon alapultak, ezért létjogosultságuk is kérdésessé vált. A jogtudomány képviselői eltérően vélekedtek arról, hogy mi lesz a korábbi határozatok sorsa. Pokol Béla még az alkotmányozás előtt állást foglalt amellett, hogy amennyiben az Országgyűlés valóban alkotmányozni akar, a régi alkotmánybírósági határozatokat valamilyen módon ki kell iktatnia a jogrendszerből.¹¹⁶ Sólyom László ezzel szemben a láthatatlan alkotmány hagyatékának megóvása mellett szólalt fel. Kijelentette, hogy a korábbi tételek továbbélése az Alaptörvényből is következik, mert azok a történeti alkotmány vívmányainak tekinthetők.¹¹⁷

¹¹³ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 442.

¹¹⁴ 75/2008. (V. 29.) AB határozat, ABH 2008, 651.

¹¹⁵ Judgement in the Case of Bukta and Others v. Hungary, 17, July, 2007 (25691/04).

¹¹⁶ POKOL Béla: *Alkotmánytervezet - elismerés és kritika*. In: KUBOVICSNÉ BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011.

¹¹⁷ Lásd Sólyom előszavát a következő kötetben: JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG–ORAC, 2011.

Meg kell itt jegyezni, hogy bár a következtetéseit tekintve egyet tudok érteni Sólyom álláspontjával, az érveit azonban nem tudom elfogadni. Az alkotmánybírósági határozatokban megjelenő elvi tételek ugyanis egy kartális alkotmány értelmezései, és nem a történeti alkotmány időszakában keletkeztek. Azt mondhatjuk inkább, hogy a korábbi határozatok a kartális alkotmány vívmányainak tekinthetők.¹¹⁸ Helyesebb lett volna tehát úgy érvelni, hogy a szövegazonosság ténye és a jogbiztonság követelménye indokolja a korábbi tételek átvételét.

Várható volt, hogy előbb-utóbb az Alkotmánybíróságnak is véleményt kell nyilvánítania. A kérdés a 22/2012. (V.11.) AB határozatban került napirendre, ahol egy olyan, európai joggal kapcsolatos problémát kellett megoldania a testületnek, amelyet az Alkotmány alapján egyszer már eldöntött.¹¹⁹ A határozat ezzel kapcsolatban a következőket állapította meg: „Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges. {...} Az előző Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági döntésekben kifejtett elvi jelentőségű megállapítások értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybírósági döntésekben is. Ez azonban nem jelenti az előző Alkotmányon alapuló határozatokban kifejtettek vizsgálódás nélküli, mechanikus átvételét, hanem az előző Alkotmány és az Alaptörvény megfelelő szabályainak összevetését és gondos mérlegelést kíván. Ha az összevetésnek az az eredménye, hogy az alkotmányjogi szabályozás változatlan vagy jelentős mértékben hasonló, az átvételnek nincs akadálya. Másrészt az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírósági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni.”¹²⁰

Az Alkotmánybíróság tehát egyértelműen a láthatatlan alkotmány tételeinek továbbélése mellett tette le a voksát, amennyiben a régi Alkotmány és az új Alaptörvény szövegének azonossága vagy hasonlósága ezt lehetővé teszi. Sőt kifejezetten azt kell indokolniuk az alkotmánybíráknak, ha a testület el akarnak térni a korábbi gyakorlatuktól. Úgy is

¹¹⁸ MILÁNKOVICH András – SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár Artúr: *Díszítő elem, vagy új értelmezési távlatok? A magyar közjog történeti dimenziója az Alaptörvény tükrében*. Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle, 2013/1. 15–16.

¹¹⁹ ABH 2012, 94.

¹²⁰ ABH 2012, 97.

fogalmazhatunk, hogy egyfajta megdönthető vélelmet állított fel a testület a korábbi határozatok (és elvi tételek) mellett.¹²¹

VI.2 Az Alaptörvény negyedik módosítása, és a láthatatlan alkotmány „feltámasztása”

A testület a fenti döntésnek megfelelően továbbra is hivatkozott a régebbi határozatokra. Hamarosan összetűzésbe került azonban a kormánypártokkal, ugyanis több törvényüket is megsemmisítette, még hozzá a korábban megfogalmazott elvi tételek alapján. Elbukott többek között a választási regisztráció, a korlátozott kampányszabályozás, a közterületen történő életvitelszerű lakhatás tiltása és az egyházzsabályozás is. A 45/2012. (XII. 29.) AB határozatban pedig a parlamenti kétharmad által alkotmányos szintű normának szánt Átmeneti Rendelkezéseket is megsemmisítették a bírák.¹²²

A válaszcspás nem maradt el. Az Országgyűlés az Alaptörvény negyedik módosításával több megsemmisített törvény tartalmát alkotmányos szintre emelte, és számos új rendelkezést is hozzáadott az eredeti dokumentumhoz. Ezek közül számunkra a Záró és vegyes rendelkezések 5. pontja az érdekes: „Az Alaptörvény hatályba lépése előtt meghozott alkotmánybíróági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.” A szabályozás nyilvánvaló célja az volt, hogy a láthatatlan alkotmány tételeit megsemmisítsék, és ezzel együtt megfosszák a testületet korábbi identitásától. De vajon sikerült ez?

Nem könnyű megállapítani, hogy mik a joghatásai ennek a rendelkezésnek. A szándék egyértelműen arra irányult, hogy a korábbi határozatokat ne vehessék figyelembe az alkotmánybírók (erre utal a módosítás indokolása is). Az első lehetséges értelmezés tehát az, hogy a láthatatlan alkotmány tételei végképp eltűnnek a jogrendszerből a határozatokkal együtt.

Az alkotmánybíróági határozatokra vonatkozó szabályozás azonban hallgat arról, hogy hatályon kívül lehet-e helyezni azokat, illetve ha igen, akkor ki jogosult arra? Az is kérdéses, milyen terjedelmű a hatályon kívül helyezés, hiszen a módosítás úgy rendelkezett, hogy a korábbi határozatok által kifejtett joghatások továbbra is fennmaradnak. Vajon egy elvi tétel

¹²¹ ANTAL Attila: *Az Alkotmánybíróság határozata korábbi gyakorlatának érvényességéről. Megdönthető vélelem az Alkotmányon alapuló határozatok mellett.* Jogesetek Magyarázata, 2013/2. 8.

¹²² ABH 2013, 2.

megalkotása joghatással jár-e? Amennyiben az elvi tételek kötelező erejét valljuk, akár arra is juthatunk, hogy igen, ezért továbbra is alkalmazni kell azokat. Ez a második lehetséges álláspont. A harmadik a fentebb említett bizonytalanság miatt azt állítja, hogy mivel jogilag értelmezhetetlen rendelkezésről van szó, ezért semmilyen joghatása nincs.

A negyedik álláspontot érdekes módon a módosítás indokolása is lehetségesnek tartja, annak ellenére, hogy ezzel párhuzamosan az első álláspontot is vallja, itt tehát egy ellentmondás áll fenn a szövegben. E szerint az álláspont szerint a láthatatlan alkotmány megsemmisítése lehetetlen, mivel, amint Sólyom László fogalmazott: „az alkotmánybíróknak nem lehet megtiltani, hogy gondolkodjanak.”¹²³ Az elvi tételek az alkotmánybíróági érvelésben léteznek, és csak intellektuális meggyőző erővel bírnak, vagyis valójában gondolati tartalmak, a gondolatot pedig nem lehet hatályon kívül helyezni. Ebből pedig az következik, hogy hiába a tiltás, a bírák így is újra juthatnak ugyanarra az eredményre, mint egy korábbi határozat (amint azt a módosítás indokolása el is ismeri). Ekkor gyakorlatilag a láthatatlan alkotmány újrafelfedezésére kerülne sor.

Az ötödik álláspont szerint, bár a korábbi határozatok hatályukat veszítették, ez azonban csak azokra vonatkozik, amelyek az Alaptörvény hatályba lépése előtt keletkeztek. A fentebb említett 22/2012. (XII. 29.) AB határozat viszont már az Alaptörvény hatálya alatt született, ezért még mindig hatályos. Ez a határozat pedig úgy rendelkezik, hogy továbbra is hivatkozni lehet a korábbi elvi tételeket, vagyis úgymond „ablakot nyit” a hatályon kívül helyezett határozatokra, amelyek ezáltal mégis alkalmazhatóvá válnának.

Korábban már kijelentettem, hogy a láthatatlan alkotmány tételeit nem tekintem kötelező erejűnek, ezért a negyedik álláspont áll hozzám a legközelebb. Hasonlóképpen vélekedik Vissy Beatrix is: „Az alkotmányozó által választott eszköz azért alkalmatlan szándékának elérésére, mert abban a tévképzetben szenved, hogy az Alkotmánybíróság kizárólag azért követi – mintegy kényszeredetten – saját korábbi határozatait, mert azokhoz joghatás fűződik. Ezzel szemben azt, hogy az Alkotmánybíróság az elé tárt alkotmányos problémák megoldásakor folyamatosan a korábbi döntéseihez viszonyulva alakítja ki álláspontját, nem saját döntéseinek jogi kötőereje, hanem az Alaptörvény normativitása és a jog integritásának

¹²³ Sólyom: Értelmetlen törölni az AB elmúl 20 évét. URL: http://index.hu/belfold/2013/02/07/solyom_ertelmetlen_torolni_az_ab_elmult_20_evet/ Utolsó letöltés ideje: 2014. 11. 04.

védelve követeli meg.”¹²⁴ Érdemes megjegyezni, hogy ennek az álláspontnak az érvei még akkor is megállják a helyüket, ha a kötelező erejű felfogást valljuk.

Az Alkotmánybíróság végül a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatban lezárta a kérdést.¹²⁵ A testület a döntésében igyekezett valamilyen módon figyelembe venni az alkotmányozói akaratot, és hivatkozott is rá, az álláspontja azonban nem sokban különbözik attól, amit a 22/2012. (XII. 29.) AB határozatban kifejtett: „A hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útja, az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is. Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben vizsgálendő alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indoklásába történő beillesztése.”¹²⁶

A hatályon kívül helyezés figyelembevétele lényegében tehát azt jelentette, hogy a testület egy kicsit szigorított a korábbi határozatok átvételének követelményein a 22/2012. (XII. 29.) AB határozathoz képest, még hozzá azzal, hogy megszüntette a megdönthető vélelmet, és az elvi tételek felhasználása esetén immár részletes indokolást kívánt meg.

Az Alkotmánybíróság tehát arra jutott, hogy a láthatatlan alkotmány továbbra is létezik, sőt, azóta is folyamatosan vissza-visszatér az alapokhoz. Például a Polgári Törvénykönyv, vagyis a 2013. évi V. törvény közszereplők bírálhatóságára vonatkozó szabályainak megsemmisítésénél¹²⁷ a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban lefektetett elvi tételek elevenedtek meg.¹²⁸

¹²⁴ VISSY Beatrix: *Túlélő gyakorlat?* URL: <http://szuveren.hu/jog/tulelo-gyakorlat> Utolsó letöltés ideje: 2014. 11. 04.

¹²⁵ ABH 2013, 618.

¹²⁶ ABH 2013, 624.

¹²⁷ 7/2014. (III. 7.) AB határozat, ABH 2014, 230.

¹²⁸ ABH 1994, 219.

VII. Zárszó

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy igazoljam és megvédjem a láthatatlan alkotmány koncepcióját, és egyúttal eloszlassak sok tévhitet is e fogalommal kapcsolatban. Hogy érvelésem mennyire volt meggyőző, azt döntse el a Tisztelt Olvasó! Mindenesetre úgy gondolom, hogy sikerült egy átfogó képet adnom a láthatatlan alkotmányról, és ez mindenképpen fontos. Ha ugyanis vitát akarunk folytatni egy koncepció helyességéről, akkor szükséges tisztában lennünk azzal, hogy pontosan mi is az, amiről beszélünk.

Eddigi működése alatt az Alkotmánybíróság határozatok ezreit hozta, amelyekben egy színvonalas, az európai mércéknek megfelelő, koherens fogalmi rendszert alkotott meg. A testület ezzel a munkájával gyakorlatilag az addig hiányzó alkotmányos kultúrát teremtette meg. Úgy gondolom, hogy olyan hagyaték jött létre, amely mindenképpen tiszteletre méltó és követendő.

Jelenleg az alkotmányosság nehéz időszakát éljük. A negyedik Alaptörvény-módosítás körüli harcok már elültek, a láthatatlan alkotmány sorsa azonban továbbra is kérdéses. Az újonnan megválasztott alkotmánybírák közül többen kijelentették, hogy nem szimpatizálnak a Sólyom-féle koncepcióval. Természetesen az értelmezési szabadság lehetővé teszi számukra, hogy saját alkotmányértelmezést, és saját elvi tételeket alakítsanak ki. Kérdés, hogy szükség van-e erre. Vajon történtek-e olyan változások, amelyek indokolják az alapoktól való eltérést?

Nem gondolom, hogy ez lenne a helyzet. Az Alaptörvény szövege jórészt megegyezik az Alkotmányéval. Egyszerűen nem látok racionális indokot arra nézve, hogy miért kellene eltérni a már kialakult elvi tételektől. Ezek a hazai alkotmányos kultúra részévé váltak, a jogászság számos generációja nőtt fel ezeket az elveket tanulva. Ha mégis változtatni kívánunk a láthatatlan alkotmány szerkezetén, azt csak alapos és átgondolt érvelés alapján tehetjük meg.

A mostani időszak legérdekesebb kérdése számomra tehát az, hogy végül is változatlan formában marad-e fenn a láthatatlan alkotmány, vagy pedig részben kicserélődik. Bármelyik lehetőség következzen is be, úgy vélem, hogy a dolgozatomban megállapításai mindkét esetben hasznos támpontokként szolgálhatnak az erről folytatott szakmai diskurzushoz.

Felhasznált irodalom

Könyvek, monográfiák

ACKERMAN, Bruce: *We the People. Foundations 1*. Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1991.

BELLAMY, Richard: *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

BRAGYOVA András: *Az alkotmánybírászkodás elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1994.

CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára*. Budapest, Gondolat, 2012.

DWORKIN, Ronald M.: *Law's Empire*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1985.

DWORKIN, Ronald M.: *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1977.

GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer*. (Ford. BONYHAI Gábor.) Budapest, Osiris, 2003.

GYÖRFI Tamás: *Az alkotmánybírászkodás politikai karaktere*. Budapest, Indok, 2001.

HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma*. (Ford. TAKÁCS Péter.) Budapest, Osiris, 1995.

HOLLÓ András: *Az Alkotmánybíróság. Alkotmánybírászkodás Magyarországon*. Budapest, Útmutató, 1997.

JAKAB András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007.

JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009.

JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG–ORAC, 2011.

KELSEN, Hans: *Tiszta jogtan*. (Ford. BIBÓ István.) Budapest, Szent István Társulat, 2001.

KIS János: *Alkotmányos demokrácia*. Budapest, Indok, 2000.

KIS János: *Vannak-e emberi jogaink?* Budapest, Stencil, 2003.

KUKORELLI István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Budapest, Osiris, 2007.

LAUTMANN, Rüdiger: *Justiz – die stille Gewalt*. Frankfurt am Main, Athanaum Verlag, 1972.

MILL, John Stuart: *A szabadságról*. (Ford. PAP Mária.) Budapest, Magyar Helikon, 1980.

POKOL Béla: *A bírói hatalom*. Budapest, Századvég, 2003.

POKOL Béla: *Alkotmánybíráskodás. Szociológiai, politológiai és jogelméleti megközelítésekben.* Budapest, Kairosz, 2014.

SAVIGNY, Friedrich Carl von: *Das System des heutigen Römischen Rechts. Erster Band.* Berlin, Veit und Camp, 1840.

SCALIA, Antonin: *A Matter of Interpretation. Federal Courts and the Law.* Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1997.

SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon.* Budapest, Osiris, 2001.

SZENTE Zoltán: *Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013.

SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan.* Budapest, Osiris, 2006.

TOCQUEVILLE, Alexis de: *A demokrácia Amerikában.* (Ford. FRÉMER Jusztiina, MARTONYI Éva, MIKLÓS Livia és NAGY Géza.) Budapest, Gondolat, 1983.

TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról.* Budapest, Osiris, 2009.

Tanulmányok, cikkek

ANTAL Attila: *Az Alkotmánybíróság határozata korábbi gyakorlatának érvényességéről. Megdönthető vélelem az Alkotmányon alapuló határozatok mellett.* Jogesetek Magyarázata, 2013/2. 3–11.

BAUER Tamás: *Bölcsek tanácsa.* Beszélő, 18. szám, Évfolyam 3. (1991. május 4.)

DWORKIN, Ronald M.: *Vajon szabályok rendszeréből áll-e a jog?* (Ford. VARGA Csaba.) In: VARGA Csaba (szerk.): *Jog és filozófia.* Budapest, Szent István Társulat, 2001, 383–416.

HART, Herbert L. A.: *A jogi érvelés problémái.* (Ford. TAKÁCS Péter.) Jogesetek Magyarázata, 2010/3. 87–94.

JAKAB András: *Az alkotmányértelmezés módszerei.* Századvég, 2008/1. 3–36.

JAKAB András: *Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud?* Jogesetek Magyarázata, 2010/1. 83–93.

KELSEN, Hans: *Ki legyen az alkotmány őre?* (Ford. FODOR Bea és JAKAB András.) In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan.* Budapest, Szent István Társulat, 2003, 289–333.

MILÁNKOVICH András – SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár Artúr: Diszítő elem, vagy új értelmezési távlatok? A magyar közjog történeti dimenziója az Alaptörvény tükrében. *Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle*, 2013/1. 5–38.

PACZOLAY Péter: *Alkotmánybíráskodás a politika és a jog határán*. In: PACZOLAY Péter (szerk.): *Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés*. Budapest, 1995, 9–31.

PESCHKA Vilmos: *A jog mint a hermeneutika modellje*. *Állam- és Jogtudomány*, 1986/3. 371–392.

POKOL Béla: *Aktivista alapjogász vagy parlamenti törvénybarát? A magyar alkotmánybíráskodásról*. *Társadalmi Szemle*, 1992/5. 67–78.

POKOL Béla: *Alkotmánytervezet - elismerés és kritika*. In: KUBOVICSNÉ BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011.

SAJÓ András: *A "láthatatlan alkotmány" apróbetűi: a magyar Alkotmánybíróság első ezerkétszáz napja*. *Állam- és Jogtudomány*, 1993/1–2. 37–96.

SAJÓ András: *Az alkotmánybíráskodás a diskurzuselmélet fényében*. *Állam- és Jogtudomány*, 1994/1–2. 11–36.

SCHMITT, Carl: *A birodalmi elnök mint az alkotmány őre*. (Ford. CSERNE Péter.) In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan*. Budapest, Szent István Társulat, 2003, 260–289.

SZABÓ Miklós: *A jog argumentatív természete*. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/2. 81–87.

TAKÁCS Albert: *A jogértelmezés alapjai és korlátai*. *Jogtudományi Közlöny*, 1993/3. 110–122.

TÖRŐ Károly: *Az alkotmánybíráskodás és a „láthatatlan alkotmány”*. *Magyar Jog*, 1992/2. 85–90.

Jogforrások

Hazai jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról

2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Külföldi jogszabályok

Constitution of the United States

Alkotmánybírósági határozatok

23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88.
48/1991. (IX. 26.) AB határozathoz ABH 1991, 189.
9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59.
36/1992. (VI. 10.) AB határozat, ABH 1992, 207.
38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993, 256.
36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219.
16/1998. (V. 8.) AB határozat, ABH 1998, 140.
55/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH 2001, 442.
75/2008. (V. 29.) AB határozat, ABH 2008, 651.
61/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011, 696.
1132/D/2007. AB határozat, ABH 2011, 922.
22/2012. (V.11.) AB határozat, ABH 2012, 94.
3062/2012. (VII. 26.) AB határozat, ABH 2012, 284.
43/2012. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2012, 788.
45/2012. (XII. 29.) AB határozat, ABH 2013, 2.
13/2013. (VI. 17.) AB határozat, ABH 2013, 618.
36/2013. (XI. 22.) AB határozat, ABH 2013, 1268.
7/2014. (III. 7.) AB határozat, ABH 2014, 230.
8/2014. (III. 20.) AB határozat, ABH 2014, 300.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései

Judgement in the Case of Bukta and Others v. Hungary, 17, July, 2007 (25691/04)

Internetes hivatkozások

http://index.hu/belfold/2013/02/07/solyom_ertelmetlen_torolni_az_ab_elmult_20_evet/

Utolsó letöltés ideje: 2014. 11. 04.

<http://valasz.hu/itthon/ki-is-a-demokrata-62127/> Utolsó letöltés ideje: 2014. 11. 04.

VISSY Beatrix: *Túlélő gyakorlat?* URL: <http://szuveren.hu/jog/tulelo-gyakorlat> Utolsó letöltés ideje: 2014. 11. 04.